

Ilomielin me riensimme sinnepäin, missä yhteinen kutsu
soi!

Maanpuolustustahto ja isänmaa jatkosodan kokeneiden näkemyksinä

Lotta Saarenmaa

Pro gradu -tutkielma

Suomen historia

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuk-
sen laitos

Turun yliopisto

Maaliskuu 2020

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos/
Humanistinen tiedekunta

SAARENMAA LOTTA: Ilomielin me riensimme sinne päin, missä yhteinen kutsu soi! Maanpuolustustahto ja isänmaa jatkosodan kokeneiden näkemyksinä

Pro gradu -tutkielma, 60 s., 2 liitettä
Suomen historia
Maaliskuu 2020

Tässä pro gradu -tutkielmassani tutkin sota-ajan kokeneiden sukupolvien näkemyksiä ja kokemuksia maanpuolustustahdosta. Tarkastelen tutkimuksessani, mitä maanpuolustustahto näiden sukupolvien edustajien mielestä tarkoittaa ja millaisia asioita, tekoja ja muistoja siihen liitetään. Lisäksi perehdyn sota-ajan sukupolvien, rintamakokemusta omaavien ja lapsuutensa sota-aikana eläneiden henkilöiden, käsitykseen isänmaasta ja isänmaallisuudesta. Vertailen kahden eri sukupolven, rintamakokemusta omaavien ja omaamattomien näkemyksiä toisiinsa ja pyrin selvittämään, vaikuttiko jatkosota heidän maanpuolustustahto- ja isänmaa-käsityksiinsä. Pohdin myös, voidaanko isänmaa ymmärtää uskontososiologi Émile Durkheimin tarkoittamana pyhänä sota-ajan kokeneiden henkilöiden näkemyksien perusteella.

Tutkimuksen tutkimusaineisto koostuu muistitietoaineistosta, joka on kerätty tutkimusta varten. Se koostuu yhteensä 11 yksilöhaastattelusta, joissa informanteina ovat toimineet jatkosodan veteraanit, lotat, pikkulotat ja sotilaspojat. Haastattelut on litteroitu ja ne ovat tekijän hallussa.

Tutkimuksestani käy ilmi maanpuolustustahto- ja isänmaa -käsitteiden moninaisuus. Se osoittaa, että maanpuolustustahto on ennen kaikkea oppimis- ja kasvuprosessi, johon heijastuu yksilön sosiaalisen ympäristön arvot ja toimintamallit. Samalla se yhdistää yksilön yhteiskunnallisiin organisaatioihin, joiden tarkoituksena on isänmaan turvaaminen. Tutkimukseni perusteella isänmaahan voidaan liittää uskonnollisen pyhän rooli, jonka hyväksi yhteisö toimii ja jota se on valmis puolustamaan niin aseellisesti kuin henkisesti.

Asiasanat: Maanpuolustustahto – Isänmaa – Pyhä – Muistitietotutkimus – Jatkosota – Sotahistoria

Sisällys

1. Johdanto	1
1.2 Tutkimusaihe ja tutkimuskysymykset	2
1.3 Tutkimusaineisto	4
1.4 Tutkimusmetodi ja tutkimusteoria.....	9
1.5 Aiempi tutkimus	14
2. ”Niin kauan teillä on suojattu lies, kun on pystyssä yksin mies”	19
2.1 Lotta Svärd -järjestö – maanpuolustusta naiseuden ehdoilla	19
2.2 Sotilaspoikatoiminta ja asevelvollisuus – uutta sotilassukupolvea kasvattamassa	22
3. ”Kun on vaaralle alttiina syntymämaa, kotiaskareet jäädä saa”	26
3.1 Maanpuolustustahto rintamakokemusta omaavan sukupolven kokemuksina	27
3.2 Isänmaa ja maanpuolustus lottien ja sotaveteraanien haastatteluissa.....	32
4. ”Tapa tuttu jo taattojen, nyt on hoidossa poikasten”	34
4.1 Maanpuolustustahto pikkulottien ja jatkosodan jälkeen asepalveluksensa suorittaneiden sotilaspoikien näkemyksinä	34
4.2 Maanpuolustus ja isänmaa pikkulottien ja jatkosodan jälkeen asepalveluksen suorittaneiden näkemyksinä	38
5. ”Kotikontujen tienoita tervehtien, tämä laulumme kaikukoon!”	42
5.1 Maanpuolustustahto-käsitysten vertailua	42
5.2 Maanpuolustus- ja isänmaa-käsitysten vertailu.....	44
6. Pyhä, yhteisö ja yksilö – isänmaa uskonnollisena kulttina.....	46
6.1 Pyhä isänmaa ja yhteisön ylläpitävä voima.....	46
7. Johtopäätökset ja jatkotutkimushaasteet	50
7.1 Johtopäätökset	50
7.2 Jatkotutkimushaasteet.....	54
Lähteet.....	56

LIITE 1: Haastattelurungot

LIITE 2: Haastateltavan muistilista

1.Johdanto

1.1 Johdatus tutkimusaiheeseen

” Sinä olet paras henkilö puolustamaan maatamme. Suomi tarvitsee sinunkin panostasi, sillä olet paras henkilö puolustamaan maatamme, valtiollista itsenäisyyttämme ja alueellista koskemattomuuttamme. Yleiseen asevelvollisuuteen perustuva sotilaallinen maanpuolustus sekä oma toimintasi takaavat, ettei sinun eikä muiden maassamme asuvien oikeuksia loukata, eikä elämäämme Suomessa kukaan pääse uhkaamaan.”¹

” Sinä tiedäthän veikko mun vierelläin, mikä retkemme tänne toi. Ilomielin me riensimme sinnepäin, missä yhteinen kutsu soi!”²

Ensimmäinen lainaus on peräisin Puolustusvoimien julkaisemasta Varusmies 2012-kirjasta, joka jaetaan jokaiselle tulevalle alokkaalle kutsunta- tai valintatilaisuudessa ennen varsinaisen varusmiespalveluksen aloittamista. Teksti pyrkii perustelemaan niin asevelvolliselle nuorelle miehelle ja vapaaehtoisesti asepalvelukseen astuvalle naiselle, miksi juuri hänen tulee kuluttaa 5,5-11,5 kuukautta elämästään, omasta ajastaan, armeijan porttien sisäpuolella opettelemassa taitoja, joita on niiden varsinaisessa käyttötarkoituksessa tarvittu viimeksi 70 vuotta sitten. Siinä korostuu tulevan varusmiehen oman toiminnan tärkeys ja arvo niin kotimaata, kotiseutua kuin valtiollista itsenäisyyttäkin kohtaan. Toisaalta se korostaa myös, että jokaisella on oma puolustusroolinsa maanpuolustustyössä. Huomattava on kuitenkin, ettei 2000-luvun varusmies tai -nainen ei näyttäisikään tekstin perusteella olevan enää ainoastaan isänmaan puolustaja, vaan myös oman turvallisuutensa ja omien oikeuksiensa vartija. Armeija ei enää näyttäyty ainoastaan harmaana marssimuodostelmana, vaan se pyrkii luomaan itsestään kuvan yksilöistä ja heidän henkilökohtaisesta panoksestaan koostuvana Suomen turvamuurina.

Toisen lainauksen sotilas ei vaadi perusteluja omalle toiminnalleen ja olettaa myös rinnalla marssivan aseveljensä tai palvelustoverinsa tietävän siihen syyn. Heidän toiminnallaan, sotimisella tai marssimisella, näyttäisi olevan yhteinen päämäärä, jonka kunnioittaminen tuntuu olevan sotilaalle itsestänselvyys ja sen toteuttaminen suuri ilo ja kunnia. Yhteinen kutsu yhteisen tavoitteen saavuttamiseen on voimakas, mutta mitä

¹ Varusmies 2012, Opas varusmiespalvelukseen valmistautuvalle, *Maavoimien esikunta* 2011, 10.

² Aimo Mustonen: Sillanpään marssilaulu 1940.

tällä kutsulla Sillanpään marssilaulussa tarkoitetaan. Mikä oli se kutsu, joka sai tuhannet naiset liittymään Lotta Svärd -järjestöön? Mistä löytyi se jatkosodan veteraanien voima, jonka avulla pieni armeija taisteli jatkosodan halki vastassaan moninkertainen vihollinen? Entä vaimeniko tuo ”kutsu” sotavuosien kokemuksien myötä ja soiko se myös lapsuutensa sodalle menettäneelle sukupolvelle? Näihin kysymyksiin pystyy vastaamaan tuon ajan eläneet, kokeneet ja tunteneet sukupolvet. Kysykäämme siis heiltä.

Tutkielman päälukujen otsikot on nostettu Sillanpään marssilaulusta, sillä kuten edellä todettiin, se kuvaa sota-aikaan liitettyä henkeä ja kiinnittyy voimakkaasti tutkimuksen ajankuvaan. Lisäksi otsikointi on kunnianosoitus tähän tutkimukseen osallistuneille informanteilleen ja heidän kokemuksilleen sota-aikana. Valitettavasti osa heistä ei enää nähnyt tämän tutkimuksen valmistumista.

1.2 Tutkimusaihe ja tutkimuskysymykset

Maanpuolustustahdon on nähty olevan Suomen vuonna 1922³ käyttöön otetun puolustusratkaisun, yleisen asevelvollisuuden, perusta.⁴ Tästä seikasta huolimatta maanpuolustustahdon käsitteen merkityksen ja luonteen tarkastelu on jäänyt mielestäni historiantutkimuksessa taka-alalle huolimatta siitä, kuinka suuri merkitys sillä on ollut Suomen itsenäisyyden kannalta. Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää, mitä tällä asevelvollisuuden kivijalalla, maanpuolustustahdolla, tarkoitetaan ja minkälaisia asioita, tunteita ja kokemuksia siihen liitetään. Haen vastauksia kysymykseeni jatkosodan veteraanien ja lottien sekä pikkulottien ja jatkosodan jälkeen asepalvelukseen astuneiden miesten haastatteluista, sillä näkemykseni mukaan jatkosodan eläneet sukupolvet ovat joutuneet osoittamaan maanpuolustustahtonsa myös käytännön tasolla itsenäisyyden vaalimiseksi. Tarkoitukseni on siis luoda määritelmä maanpuolustustahdolle oman tutkimusaineistoni sekä aiemman tutkimuksen tarjoamien näkemysten avulla.

Toisena tutkimuskysymyksenäni on, vaikuttiko jatkosota jollakin tavalla haastateltujen henkilöiden maanpuolustustahto-käsityksiin. Nähdäkseni jatkosota luo aineistoon hyvän vertailupinnan, sillä aineisto koostuu sotatoimi- alueella taistelleiden ja työskennelleiden henkilöiden sekä minkäänlaista rintamakokemusta omaamattomien henkilöiden haastatteluista. Oletankin siis, että kahden eri sukupolven maanpuolustustahto-

³ Laitinen & Nokkala 2005, 57.

⁴ Terho 2010, 4.

käsityksissä on eroavaisuuksia, jotka erilaiset sotakokemukset ovat muovanneet. Pyrin myös selvittämään, löytyykö naisten ja miesten maanpuolustustahto-käsityksistä eroavaisuuksia. Sukupuolinäkökulman kannalta on kuitenkin huomioitava se seikka, että naiset osallistuivat maanpuolustustyöhön vapaaehtoisesti siinä missä miehiä koskee laissa asetettu asevelvollisuus⁵. Kolmantena tutkimuskysymyksenäni on, millaisia asioita, tunteita ja tekoja isänmaa-käsitteeseen haastateltavien taholta liitetään. Kysymys on olennainen muiden tutkimuskysymysten kannalta, sillä oletan, että isänmaa-käsite liittyy voimakkaasti tutkimusaiheeseeni maanpuolustustahtoon. Ilman aineistolähtöistä isänmaa-käsitteen määrittelyä varsinaisen maanpuolustustahdon käsitteen tavoittaminen aineistosta voisi osoittautua haasteelliseksi, sillä isänmaa esiintyy aineistossani toistuvasti. Neljäs tutkimuskysymykseni on, voidaanko isänmaa nähdä Émilie Durkheimin toteemiteorian uskontoelämän perimmäisenä tahona, pyhänä toteemina. Durkheim jakaa uskontoelämän kahteen eri muotoon: animismiin ja luonnonpalvontaan. Animismilla hän tarkoittaa uskontojärjestelmää, joka perustuu esimerkiksi sielujen ja henkiolentojen palvontaan, kun taas luonnonpalvonnan keskeinen idea on luonnonilmiöiden, kuten tähtien palvonta. Näiden kahden uskontoelämän muodon yläpuolella on toteemi, pyhä, jonka johdannaisia kaikki uskonnollinen on.⁶ Toisin sanoen, voidaanko isänmaa nähdä kaiken nationalistisen ja maanpuolustushenkisen toiminnan toteemina, pyhänä, josta kaikki saa alkunsa ja merkityksensä?

Tutkimukseni edustaa subjektiivisen näkökulmansa vuoksi uutta sotahistoriaa, jonka niin kutsutusta vanhasta sotahistoriasta erottaa historioitsija Joanna Bourken mukaan pyrkimys uusiin subjektiivisiin näkemyksiin, joiden vuoksi tutkimuksen pyrkimys objektiivisen näkökulman luontiin ei enää ollut tutkimuksen olennaisin tavoite. Toiseksi uuden sotahistorian piirteeksi hän näkee sotahistoriallisen lähdeaineiston laajentumisen virallisista asiakirjoista aina runoihin ja lauluihin asti. Niissä alettiin nähdä tie sotien aikaisiin arvoihin ja uskomuksiin, ja sitä kautta myös uusien tulkintojen pariin.⁷ Käyttämäni aineisto ja tutkimusfilosofia fenomenologia antavat käsillä olevalle tutkimukselle uuden sotahistorian leiman. Koen kuitenkin, että uuden ja vanhan sotahistorian voimakas jaottelu ei tutkimukseni kannalta tai ylipäätään ole kovinkaan tarpeellinen tai mielekäs, sillä Puolustusvoimien ja Lotta Svärd -järjestön vaikutus aineistooni vanhaan sotahistoriaan kuuluvine johtajineen, kampanjoineen ja strategioineen on huomattava.

⁵ Finlex: asevelvollisuuslaki. Luettu 10.4.2015.

⁶ Durkheim 1980, 100-102.

⁷ Bourke 2014, 37-38.

Nähdäkseni tämä tutkimus on yhdistelmä vanhaa ja uutta sotahistoriaa, sillä vaikka yksilöiden käsitykset ovat tutkimuksen kannalta hyvin keskeisiä, taustalla vaikuttavat voimakkaana vanhasta sotahistoriasta kumpuava yhtenäinen me-henki ja toisaalta myös kahden ison isänmaallisen organisaation ideologiat. Toisaalta muistitietoaineistosta kumpuavien subjektiivisten näkemyksistä ja määritelmistä pyritään nostamaan sota-ajan sukupolville tyypillisiä piirteitä, jolloin tutkimus saa myös kollektiivisen, yhteisöön nivoutuvan, näkökulman. Bourke onkin todennut, ettei uusi sotahistoria seiso koskaan omin jaloin, vaan kaipaa tuekseen aina vanhaa sotahistoriaa⁸

1.3 Tutkimusaineisto

Tutkimusaineistoni koostuu yhteensä 11 yksilöhaastattelusta, jotka on tallennettu digitaalisen äänentallennuslaitteen avulla. Litteroidussa muodossaan aineisto on noin 80 sivun laajuinen ja litterointi on toteutettu sanatarkasti. Olen merkinnyt niihin muun muassa pitkät tauot ja mietintää kuvaavat äänneet (esim. ”öööö...”). Aineiston keruuprosessia ja jäsentelyä helpottaakseni olen jakanut haastattelut kahteen eri ryhmään, joissa jaotteluperusteet ovat sukupuoli ja tutkimuskontekstin kannalta olennainen taustalla vaikuttava ja vaikuttanut organisaatio, Lotta Svärd -järjestö tai Suomen armeija/Puolustusvoimat. Varsinaiset haastattelut on toteutettu tutkimusta varten laadittujen haastattelurunkojen avulla, joista jokaiselta haastateltavalta kysyttiin samat pääkysymykset. On kuitenkin huomioitava, että molemmilla ryhmillä oli omat kyselylomakkeensa, sillä olisi ollut lähes mahdottomuus muotoilla kummallekin ryhmälle soveltuvia kysymyksiä, joissa Lotta Svärd -järjestö ja armeijaorganisaatio olisi käsitetty lähes samankaltaisiksi toimijoiksi. Erillisillä kysymyslomakkeilla pyrinkin siis varmistamaan, että kummankin toimijan erityispiirteet ja toimintatavat pääsevät oikeuksiinsa, ja sitä kautta näyttäytymään myös haastatteluissa.

Ensimmäinen haastatteluryhmä koostuu kahden jatkosodan veteraanin ja kolmen jatkosodan jälkeen asepalvelukseen astuneen varusmiehen haastatteluista. Taustalla vaikuttavaksi organisaatioksi miellän tätä ryhmää ajatellen Suomen armeijan ja rauhajan Puolustusvoimat. Haastattelemani jatkosodan veteraanit ovat syntyneet vuosina 1923–1924 ja molemmilla heistä on rintamakokemusta jatkosodan ajalta. Sotilasarvoiltaan toinen heistä on upseerikokelas ja toinen korpraali. Varusmiehet puo-

⁸ Bourke 2014, 40-41.

lestaan ovat syntyneet vuosina 1928–1930 ja he ovat aloittaneet asepalveluksensa aikavälillä 1947–1950. Sotilasarvoiltaan yksi heistä on vänrikki, yksi alikersantti ja yksi korpraali. Jokainen heistä on myös osallistunut sotilaspöytä-toimintaan. Toinen haastatteluryhmä koostuu neljän lotan ja kolmen pikkulotan haastatteluista. Heidän taustallaan voidaan katsoa vaikuttavan Lotta Svärd -järjestö. Lotat ovat syntyneet aikavälillä 1917- 1926 ja he ovat toimineet muun muassa kanttiini-, lääkintä-, ja viestilottina. Pikkulotat puolestaan ovat syntyneet vuosina 1926-1928 ja osallistuneet kotipaikkakunnillaan järjestettyyn pikkulotta-toimintaan.

Jatkosodan veteraanien ja varusmiesten haastattelut on tehty syksyllä 2013, jolloin keräsin aineistoa maanpuolustustahtoa ja asepalvelusta koskevaa pro seminaarityötäni varten. Lottien ja pikkulottien haastattelut puolestaan olen tehnyt kesällä 2014 käsillä olevaa tutkimusta varten täydentämään vuonna 2013 kerättyä aineistoa. Valmiin pienimuotoisemman tutkimuksen jälkeen koen, että vuonna 2013 keräämäni aineistolla on edelleen paljon annettavaa ja sitä laajentamalla on mahdollisuus saavuttaa ehyempiä, uskottavampia ja kattavampia tulkintoja. Pohtiessani tämän tutkimuksen aihetta ja tarkoitusta, yhdeksi suurimmaksi kysymyksekseni nousi se, mistä löytää armeija-organisaatioon ja siten myös jo kerättyyn aineistoon verrattava ja rinnastettava naisten toimintaan keskittynyt taho, jonka edustajilla on myös kokemusta sodan ajan tehtävistä niin siviilissä kuin rintamallakin.

Ensi silmäyksellä Lotta Svärd -järjestön ja sen edustajien mukaan ottaminen tutkimukseen saattaa tuntua jopa itsestään selvältä ratkaisulta, mutta sitä se ei kuitenkaan ole. Eteeni nousi väistämättä kysymys siitä, voidaanko Lotta Svärd -järjestöä ja lottia verrata aseellista maanpuolustusta edustavaan armeija-organisaatioon ja sotilaisiin. Valtiotieteiden tohtori Kaarle Sulamaa on todennut, että Lotta Svärd -järjestön arvot kytkeytyivät voimakkaasti kristinuskon arvoihin, joiden yhteen sovittaminen osoitautui haasteelliseksi sodan ja sotilaallisuuden kontekstiin. Ratkaisuna arvoongelmaan nähtiin kuitenkin se, että lotat eivät olleet taistelijoita siinä missä suojeluskuntalaiset olivat sotilaita. Toisaalta myös maanpuolustustahto koettiin rauhan takeena ja sitä kautta itsenäisyyden ja vapauden puolustaminen sopivat paremmin yhteen kristillisten arvojen kanssa.⁹ Historioitsija Annika Latva-Äijö on todennut Lotta-johtaja Fanni Luukkosen kirjoittamaan tekstiin vuodelta 1931 vedoten, että Luukkonen näki Lotta Svärdin sotilaallisena järjestönä, jossa sotilaallisuus toteutet-

⁹ Sulamaa 1999, 57-60.

tiin sosiaalisen sukupuolen, naiseuden, sallimilla ehdoilla. Kysymys ei kuitenkaan ollut naisarmeijasta, vaan ennemminkin siitä, että pienellä maalla oli suuri tarve saada kaikki puolustusresurssit käyttöönsä ja siten luoda myös naisille oman puolustusroolinsa.¹⁰

Nähdäkseni armeijaorganisaation ja Lotta Svärd -järjestön välillä onkin siis löydettävissä yhteisiä tekijöitä, joiden perusteella ne ovat vertailtavissa keskenään huolimatta siitä, että ne eroavat aseellisuus-kysymyksessä toisistaan. Nämä yhteiset tekijät ovat maanpuolustustyö ja yhteisön yksilölle luoma maanpuolustusrooli, joiden taustalta voidaan nähdä myös molempien organisaatioiden yhteinen tavoite, isänmaan vapauden ja itsenäisyyden säilyttäminen, oli sen vuoksi tehty työ aseetonta tai aseellista.

Toisena suurena kysymyksenä tutkimustani ajatellen näen tutkimusetiikan, sillä haastateltavien henkilöiden iän ollessa korkea, sen toteuttamisessa tulee niin teoriassa kuin käytännössäkin olla tavallista huolellisempi ja selkeämpi. Tein molempien haastatteluryhmien informanttien löytämiseksi yhteistyötä kahden eri yhdistyksen kanssa. Varusmiesten ja veteraanien yhteystiedot sain Forssan Sotaveteraanien yhdistykseltä ja lotat ja pikkulotat tavoitin Hämeenlinnan Lottaperinneyhdistyksen kautta. Näiden järjestöjen apu on työtäni ajatellen korvaamaton, sillä järjestöt ja niiden puheenjohtajat toimivat samalla tutkijan ja informantin välillä yhteyshenkilönä, mutta myös samalla molempien aseman turvaajina. Haastateltavien yhdistystausta on huomioitava myös aineiston pohjalta tehdyissä tulkinnoissa, sillä voidaan olettaa, että patrioottis-henkisiin järjestöihin kuuluvat henkilöt suhtautuvat keskivertoihmiseen verrattuna tavallista myönteisemmin isänmaallisuuteen ja maanpuolustukseen.

Tutkimusetiikkaa ei kuitenkaan voi jättää ainoastaan ihmissuhteiden ja niihin perustuvan luottamuksen varaan. Omassa aineistonkeruuprosessissani ja ylipäätään koko tutkimusprosessissa, pyrin noudattamaan parhaan kykyni mukaan Tutkimuseettisen neuvottelukunnan laatimia ohjeita hyvästä tieteellisestä käytännöstä. Niiden kuuluvat muun muassa tutkijan velvollisuus noudattaa tiedeyhteisön tunnustamia toimintatapoja, joihin kuuluu muun muassa rehellisyys ja huolellisuus tutkimustyössä sekä eettisten tiedonhankinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmien soveltaminen aineiston käsittelyssä. Mielestäni ei voida kuitenkaan korostaa liikaa, että jokainen tutkija

¹⁰ Latva-Äijö 2004, 265-278.

edustaa aina tutkimustyötä tehdessään koko tiedeyhteisöä, ei ainoastaan omaa tutkimustaan tai oppiainettaan.¹¹

Toisena eettisenä ohjenuoranani toimivat nk. Norjan ohjeet, jotka on laadittu Norjan sosiaalitieteiden, oikeustieteen, teologian ja humanististen tieteiden eettisten käytäntöjen pohjalta. Ensimmäinen ohjeista liittyy ihmisten itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseen. Sen mukaan ihmisellä tulee olla oikeus päättää vapaaehtoisesti tutkimukseen osallistumisesta ja hänen tulee saada tietoonsa sen tutkimuksen perustiedot, johon hän osallistuu.¹² Aineistonkeruu-prosessissani pyrin luomaan katkeamattoman informaatioketjun, jossa haastateltava saa Norjan ohjeissakin esitetyt tiedot jopa useaan kertaan. Ensimmäisenä tiedotin tutkimuksen aiheesta yhdistyksien puheenjohtajille, jotka etsivät jäsenistöstään halukkaita osanottajia tutkimukseen. Tämän jälkeen otin itse yhteyttä puhelimitse haastateltaviin ja sovin heidän kanssaan haastattelujankohdan. Käytyjen puhelinkeskusteluiden jälkeen lähetin heille postitse kirjeen, jossa toi ilmi tutkimuksen perustiedot, omat yhteystietoni ja muutamia haastatteluteemoja pohdittavaksi etukäteen. Varsinaisessa haastattelutilanteessa jaoin jokaiselle haastateltavalle nk. haastateltavan muistilistan, johon perustiedot olivat vielä tiivistetty. Toinen Norjan ohje puolestaan käsittelee henkisen ja fyysisen vahingon välttämistä niin aineiston keruussa kuin tutkimustulosten julkaisemisessakin. Henkisen vahingon välttämisen keinoksi on nähty haastateltavan kunnioittaminen haastattelu- ja vuorovaikutustilanteessa.¹³ Omaa aineistoani ajatellen, haastatteluiden henkisten vahinkojen riski on pieni, mutta siitä huolimatta se on tiedostettava, sillä haastatteluteemoina sota-aika, maanpuolustus ja menneisyys ylipäättään saatetaan kokea hyvinkin henkilökohtaisesti ja niihin liittyy runsaasti erilaisia emootioita, niin iloa kuin suruakin. Omassa aineistossani suru liittyy useimmiten esimerkiksi aluemenetyksiin tai kaatuneisiin sotilaisiin ja ilo puolestaan esimerkiksi maanpuolustustyössä tapahtuneisiin huvittaviin sattumuksiin.

Kolmas Norjan ohje käsittää ihmisten yksityisyyden kunnioittamiseen ja suojeleamiseen liittyvät seikat, kuten esimerkiksi tutkimusaineiston käytön ja säilytyksen sekä henkilötietoja koskevat asiat. Omassa aineistonkeruuprosessissani pyrin noudattamaan tätä ohjetta muun muassa kysymällä haastateltavilta kirjallisen suostumuksen heidän henkilötietojensa julkaisemiin tutkimuslähteissä sekä haastattelujen tallenta-

¹¹ Tutkimuseettinen neuvottelukunta: Hyvä tieteellinen käytäntö. Luettu 28.1.2015

¹² Kuula 2006, 61-62.

¹³ Kuula 2006, 63.

miseen Turun yliopiston kulttuurintutkimuksen arkistoon. Mahdollisen arkistoinnin lisäksi haastateltavilla on tiedossa myös se, että tulen säilyttämään haastattelut ja niihin liittyvät tiedot hallussani, enkä esimerkiksi tuhoa niitä tutkimuksen valmistumisen jälkeen.

Aineistoni on luonteeltaan muistitietoaineistoa, tarkemmin sanottuna muistelupuheista koostuvaa kokemuskerrontaa. Kysymys on siis henkilöiden omaa elämää, sen tapahtumia ja kokemuksia käsittelevästä kerronnasta, johon kertoja voi myös sisällyttää jonkun muun kokemuksia ikään kuin omina elämäntapahtuminaan.¹⁴ Taina Ukkonen on todennut, että muistitieto ja siihen liittyvät kokemuskertomukset eivät ole ainoastaan henkilökohtaisia kokemuksia, vaan niissä yksilö sijoittaa ja jäsentää itseään osana historian tapahtumia ja menneisyyttä. Toisaalta ne sisältävät historiallisia määrittelyjä useamman ihmisen kuvatessa tiettyä historian tapahtumaa tietyllä tavalla.¹⁵ Nähdäkseni Ukkosen määritelmässä perustellaan ja todetaan rivien välistä se, ettei muistitiedon avulla pyritäkään perimmäiseen totuuteen, vaan ennemminkin antamaan historialle uusia näkökulmia. Tämä on myös yksi tavoitteistani käsillä olevaa tutkimusta ajatellen, sillä pyrkimyksenäni on tuoda esille nimenomaan yksilöiden, lottien ja sotilaiden näkökulma maanpuolustustahtoon, kontekstiksi ja vertailupinnaksi nykyajan maanpuolustustahto-käsitteelle ja toisaalta myös nk. talvisodan henki-retoriikan rinnalle. Muistitieto on saanut muihin laadullisiin menetelmiin verrattuna paljon kritiikkiä osakseen ja onkin jopa väitetty, että muistitieto olisi tutkimuksellisessa mielessä muita dokumenttimuotoja huonompaa ja toissijaisempaa sen muistamiseen perustuvan luonteen vuoksi.¹⁶ Alessandro Portelli vastaa tähän kritiikkiin ansiokkaasti huomauttamalla, että loppuen lopuksi historiantutkimuksessa paljon käytetyt lähteet, kuten erilaiset pöytäkirjat ja jopa oikeudenkäyntien asiakirjat, ovat alun perin suullista aineistoa, joka on muistin perusteella kirjoitettu dokumenttimuotoon.¹⁷ Vaikka Portellin näkemys on hyväksyttävä, on tärkeää muistaa, että viralliset asiakirjat harvoin pohjautuvat tilanteisiin, jossa yksilön tunne-elämä ja yksilöllinen kokemus tilanteesta olisivat keskiössä. Pohdittaessa esimerkiksi pöytäkirjan luonnetta historiantutkimuksen lähteenä, sen perimmäinen tarkoitus on aikalaisen silmissä ollut kuvata esimerkiksi kokouksen kulkua ja siellä tehtyjä päätöksiä, ei niinkään dokumentoida sitä, miten yksittäinen kokouksen läsnäolija on tilanteen kokenut.

¹⁴ Ukkonen 2000, 26-27.

¹⁵ Ukkonen 2000, 40.

¹⁶ Fingerroos & Haanpää & Heimo & Peltonen, 2006, 32.

¹⁷ Fingerroos & Haanpää & Heimo & Peltonen, 2006, 57-58.

Mielestäni on myös syytä huomauttaa, että jos voimme luottaa toisen ihmisen muistiin arkisissa asioissa, esimerkiksi sopiessamme tapaamista, miksi emme voisi luottaa siihen historian tutkimuksen kontekstissa. Toisaalta jo tutkimukseni taustalla vaikuttava filosofia, fenomenologia, ja tutkimusmetodini fenomenografinen tutkimusmenetelmä kieltävät edes pohtimasta aineistossa esiintyvien kokemusten ja näkemysten ”oikeutta”, sillä niissä korostuvat ajattelijan minä-persoonan ja yksilöllinen, ainutlaatuinen kokemus, jota kukaan ei voi perustellusti kiistää tai osoittaa vääräksi.¹⁸

1.4 Tutkimusmetodi ja tutkimusteoria

Tutkimuksessani tulen tarkastelemaan maanpuolustustahtoa ja isänmaata sisällöllisesti metodinani filosofi Edmund Husserlin ”ankaran tiede”, fenomenologia. Ankaralla tieteellä ei kuitenkaan tarkoiteta tässä yhteydessä armottoman kriittistä tai eksakteihin tuloksiin pyrkivää tutkimusta, vaan enemminkin määrittely kuvaa fenomenologian filosofista luonnetta, jonka ihanne on ennakkoluuloton ajattelun prosessi, johon yhdistyvät myös subjektiiviset asiantilat, kuten tunteet. Husserlille subjektiivisuus näyttäytyykin filosofioita yhdentävänä tekijänä, ykseytenä, joka mahdollistaa erilaisten filosofisten pohdintojen vertailun.¹⁹ Subjektiivisuus korostuu tutkimuksessani tutkimusaineiston muistitiedollisen luonteen ansiosta, sillä tärkein tutkimuskysymykseni käsittelee aineistolähtöisesti maanpuolustustahdolle annettuja merkityksiä ja sisältöjä. On kuitenkin muistettava, että aineistoa varjostaa pitkälti Husserlin *luonnolliseksi asenteeksi*²⁰ nimittämä yleisajatus, joka asettaa maailman kyseenalaistamatta todeksi ja pyrkii haastateltavien subjektiiviseen kokemukseen perustuvan ajattelun ohella liittämään sen ilmiöt ja käsitteet johonkin arkiseen ja yksinkertaisesti käsitettävään. Olennaisinta tutkimuksen kannalta on oma pyrkimykseni tutkijana *fenomenologiseen reduktioon* ja *epokheseen*, joiden tuloksena mahdolliset uudet, subjektiiviset käsitykset pääsevät oikeuksiinsa analyysin kautta.

Epokheen tavoitteena on sulkea pois maailman itsestään selvä oleminen ja sitä kautta löytää uusia ajattelunkenttiä, joiden pohjalta ammentaa uusia tapoja ymmärtää ja hahmottaa maailman hahmottumista yksilöiden kokemuksissa.²¹ Käytännöllisesti

¹⁸ Varto 1992, 99.

¹⁹ Husserl, 1995, 13-16.

²⁰ Miettinen & Pulkkinen & Taipale, 2010, 29.

²¹ Miettinen & Pulkkinen & Taipale, 2010, 31-32.

katsoen *epokhe* tarkoittaakin siis tutkimuksessani maanpuolustustahdon hahmottamista haastatteluaineistoni informanttien kokemusten kautta. Niissä esiintyvät subjektiiviset kokemukset ja niistä kumpuavat merkitykset ovat siis kuin palapelin paloja, joista maanpuolustustahdon kokonaiskuva syntyy. Fenomenologisen reduktion, kaiken olevan nollaavan ja yhdentekeväksi muuttavan, puhtaaseen tietoisuuteen pyrkivän tietoteoreettinen periaatteen tehtävä puolestaan on pyrkiä kumoamaan kaiken yksinkertaistavan luonnollisen asenteen.²²

Husserlin fenomenologia toimii tutkimuksessani taustafilosofiana, ajattelun tukena, mutta konkreettisesti tutkimustyössäni käytän työkalunani fenomenografista strategiaa ja tutkimusotetta. Fenomenografialla tarkoitetaan maailman ilmentymistä ja rakentumista ihmisen tietoisuudessa ja ajatusmaailmassa. *Epokhe* näyttäytyy siis voimakkaasti myös käytännön tutkimustyössä, eikä ole läsnä vain taustafilosofian etäisenä käsitteenä. Käytännössä fenomenografinen tutkimusprosessi alkaa niin, että tutkija kiinnittää huomiota käsitteeseen, johon sisältyy lukuisia erilaisia määrittelyjä ja merkityksiä. Omaa tutkimustani ajatellen tilanne on oikeastaan päinvastainen, sillä maanpuolustustahdon käsite jätetään usein määrittelemättä sitä käytettäessä. Tämän tutkimuksen tavoitteena on tavoittaa määritelmät ja merkitykset, joita maanpuolustukseen liitetään. Toisena tutkimuksen vaiheena on käsitteelle annettuihin merkityksiin ja siihen liitettyihin kokemuksiin perehtyminen. Nähdäkseni tällä tarkoitetaan akateemista tutkimusta tehtäessä aiempaan tutkimukseen perehtymistä, jonka avulla voidaan kartoittaa esimerkiksi se, millaisissa yhteyksissä käsitettä käytetään. Kolmas, ja nähdäkseni tärkein fenomenografisen tutkimuksen vaihe on henkilöhaastattelut, joissa tavoitteena on haastatella sellaisia henkilöitä, joilla on näkemyksiä ja kokemuksia tutkittavasta ilmiöstä. Tässä tutkimuksessa tällaisia henkilöitä edustavat sotaveteraanit, varusmiehet sekä lotat ja pikkulotat, sillä he ovat eläessään kokeneet sodan konkreettisesti ja joutuneet tekemään maanpuolustustyötä vihollisen uhatessa kotimaan vapautta ja itsenäisyyttä. Neljäs tutkimuksen vaihe perustuu aineiston analyysiin eli siitä nousevien käsitysten ja kokemusten selittämiseen ja niiden jaotteleluun eri merkitysluokkiin.²³ Tutkimukseni tutkimuskysymysten kannalta ei ole perusteltua jättää analyysia ainoastaan merkitysluokkien tasolle, vaan pyrin löytämään niiden pohjalta yhtenäisen maanpuolustustahdon tulkinnan ja määritelmän, joka on yksilöiden subjektiivisten näkemysten ja kokemusten summa.

²² Husserl, 1995, 59.

²³ Metsämuuronen, 2003, 174

Tutkimukseeni vaikuttaa voimakkaasti Émilie Durkheimin uskontososiologinen tutkimus ”Uskontoelämän alkeismuodot” vuodelta 1921, jonka toteemi-teorian ja aineistoni pohjalta pyrin selvittämään, voidaanko isänmaa nähdä Durkheimin tarkoitamana pyhänä. Durkheimin teoriaa on sovellettu aiemmin lukuisiin eri tutkimuksiin ja näistä lähimpänä tämän tutkimuksen aihetta lienee historioitsija Tuomas Teporan tutkimus siniristilipusta ja siihen liitetystä symboliikasta, jonka hän yhdistää tiiviisti nationalismiin. Nationalismia voidaan hänen mukaansa tarkastella maallisena uskontona, heimouskontona, jonka pyhyttä määrittelevät kansalliset symbolit, kuten esimerkiksi lippu. Symboliikan käyttö erottaa näin pyhän ja arkipäiväisen toisistaan ja samalla siinä yhdistyy tietyn yhteisön, kansan, tuntemukset ja muistot. Toteemina lippu ja muut kansalliset symbolit ikään kuin kanavoivat ja taltioivat yhteisön tunneksiteitä, mutta samalla välittävät eteenpäin yhteisön maagista energiaa ja tiivistävät yhteisön yhteenkuuluvuutta.²⁴ Nähdäkseni nationalismi on kuitenkin maanpuolustustahdon johdannainen, ideologia, joka kumpuaa maanpuolustustahdosta. Nationalismilla tarkoitankin tässä kansallisuusaatetta, jonka tunnuksina voidaan nähdä muun muassa yhteinen kieli, taide, kulttuuri, perinteet sekä arvot ja sen perimmäisenä ajatuksena on osoittaa tietty kansa yksilölliseksi ja ainutlaatuisiksi²⁵.

Uskonto jäsentyy Durkheimin mukaan pyhien asioiden suhteista, jotka yhdessä luovat ainutlaatuisen järjestelmän. Olennainen osa uskonnon muodostamista on kuitenkin Durkheimin mukaan myös yhteisö, instituutio, joka luo yhdessä uskonnollisen kokemuksen, johon liittyy vahvasti turvallisuuden ja tuen tunteet. Oikeastaan voidaan sanoa, että sosiaaliset instituutiot ovat syntyneet nimenomaan tällaisesta uskollisesta kokemuksesta.²⁶ Nähdäkseni myös nationalismi voidaan lukea sosiaalisesti instituutioksi tai ainakin pyrkimykseksi sellaiseen, sillä kuten edellä käy ilmi, sen perimmäinen ajatus on näkemys yhtenäisestä, ainutlaatuisesta kansasta eli yhteisöstä. Yhteisön yläpuolella tuleekin siis olla jokin kultti, Durkheimin tarkoittama pyhä, josta kaikki heimouskontojen riitit ja symboliikka ovat johdannaisia. Oma oletukseni on, että tällaista pyhää edustaa isänmaa-kultti, jonka harjoittamiskeinoina, maanpuolustustahdon ilmentymänä, voidaan nähdä niin vapaaehtoinen kuin lainkin velvoittama yksilöiden toteuttama maanpuolustus sekä kansallinen symboliikka. Py-

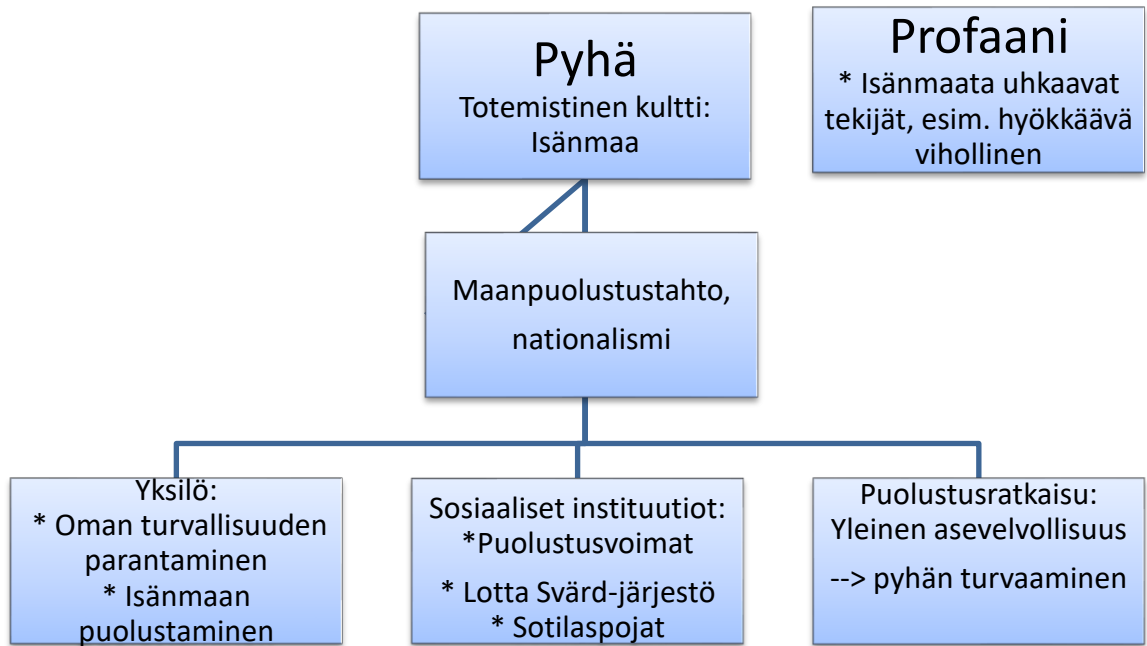
²⁴ Tepora 2011, 365-371.

²⁵ Kemiläinen 1993,49-50.

²⁶ Durkheim 1980, 370-371.

hän vastakohtana, profaanina²⁷, voidaan näin ollen nähdä isänmaan vapautta uhkaava vihollinen.

Kuva 1. Isänmaa totemistisena kulttina²⁸

Kuten edellä todettiin, Durkheim katsoi yhteisöjen muodostuvan uskonnollisten kokemuksien ja yhteisen pyhä-käsityksen pohjalta. Hyvin samankaltainen ajatuskulku on tavoitettavissa kulttuurintutkija Benedict Andersonin tutkimuksessa kansakuntien alkuperästä ja nationalismin synnystä. Andersonin näkemyksen mukaan nationalismiin tulisikin suhtautua enemmänkin uskontona kuin lokeroimana se muiden suurten ideologioiden joukkoon juuri syntytapansa vuoksi.²⁹

Anderson on esittänyt kansakuntien määritelmäksi seuraavaa: Ne ovat kuviteltuja poliittisia yhteisöjä, ne on kuviteltu sekä sisäisesti rajalliseksi että täysivaltaisiksi³⁰. Kuvitellulla Anderson tarkoittaa määritelmässään sitä, että yhteen kansakuntaan kuuluvat yksilöt eivät voi tuntea ja tietää kaikkia kansakuntaansa kuuluvia yksilöitä elämänsä aikana. Siitä huolimatta nämä saman kansakuntaan kuuluvat yksilöt kokevat

²⁷ Durkheim 1980, 55-59.

²⁸ Saarenmaa 2014, 22.

²⁹ Anderson 2007, 38.

³⁰ Anderson 2007, 39.

voimakasta yhteenkuuluvuuden tunnetta. Rajallisuuden termi puolestaan nousee määritelmään sen vuoksi, että yksikään kansakunta ei koe olevansa maailmanlaajuinen, vaan sen joustavien rajojen takana sijaitsee toinen kansakunta. Täysivaltaisuuden ulottuvuutta Anderson puolestaan selittää kansakuntien syntymäajalla, jolloin vanhat yhteiskuntarakenteet horjuivat ja ihanteena oli vapaus. Täysivaltaisuuden symboliksi Anderson nostaa kansallisvaltion. Näiden ulottuvuuksien pohjana on yhteisö, jonka yksilöt ymmärtävät kaiken kestäväenä ja kaikkialle ulottuvana toveruutena, jonka puolesta yksilön tulee olla valmis vaikka kuolemaan.³¹

Kuvitteluille yhteisöille, kansakunnille ja ne muodostaneelle nationalismille on se, että ne kietovat yksilön osaksi menneitä sukupolvia mutta myös tulevaisuutta. Anderssonin mukaan nationalismi pyrkii kantamaan huolta yksilöstä ja pyrkii uskontojen tavoin vastaamaan esimerkiksi kuolemaan liittyviin kysymyksiin yhteisön jatkuvuudella. Tällaisesta jatkuvuudesta ja sukupolvien ketjusta Andersson nostaa esimerkiksi tuntemattoman sotilaan haudan. Sotilas on yksi kansakunnan jäsenistä, mutta siitä huolimatta häntä ei tunne kukaan. Yhteys sotilaaseen on siis kuviteltu.³²

Toisin kuin Anderson ja Durkheim, brittiläinen historioitsija Eric Hobsbawm ei korosta nationalismin määritelmässään kansakunnan luonnetta sosiaalisena kokonaisuutena. Hän katsoo, että kansakunnasta ja kansallisuudesta on hyödytöntä keskustella tilanteessa, jossa jokin kansakunta tai kansallisuus ei liity kansallisvaltioon. Hobsbawmin ajattelussa korostuu myös ajatus siitä, että kansakunnat itsessään eivät synnytä ja luo valtioita tai nationalismia, vaan kansakunnat ovat nationalistisen ideologian synnyttämiä tuotoksia. Kuten Andersonkin, Hobsbawm näkee kansakuntien synnyn ytimessä kehittyvän teknologian, kuten erilaiset keksinnöt.³³

Vaikka tämän tutkimuksen tavoitteena ei ole kuvailla sota-ajan sukupolvien käsityksiä kansakunnasta, kysymys isänmaan merkityksestä ja siihen liitettävistä asioista sivuaa ohimennen myös kysymystä kansakunnan luonteesta. Hobsbawmin mukaan kansakunta on kaksijakoinen ilmiö, jonka tarkastelussa on kaksi näkökulmaa: ylhäältä käsin rakennetut kansakunnan rakenteet ja yksilöiden, tavallisten ihmisten oletukset, toiveet ja halut kansakuntaa kohtaan. Hobsbawm muistuttaa, että yksilön toiveet harvoin omat millään tavoin nationalistisia tai kansallisia. Hän korostaa, että

³¹ Anderson 2007, 39-41.

³² Anderson 2007, 43-47.

³³ Hobsbawm 1994, 16-18.

aatteiden ja mielipiteiden kirjoittamaton historia on tavoitettavissa juuri tavallisen ihmisen toiminnasta.³⁴ Tällaisen historian äärellä myös tässä tutkimuksessa olemme.

Tarkasteltaessa suomalaisten sota-ajan sukupolvien maanpuolustustahtoa, sen ymmärtämiseksi on nostettava esille myös suomalaiselle nationalismille tyypilliset piirteet. Sen yhtenä ominaispiirteeksi on esitetty vahva ajatus ainoastaan yhdestä olemassa olevasta, yhtenäisestä kansan tahdosta. Esimerkiksi vuoden 1918 sisällissota on nähty suomalaisen nationalismin tuotoksena. Tämän tulkinnan mukaan kaksi erilaista käsitystä kansan tahdosta ja kansasta törmäsi keskenään aiheuttaen verisen ristiriidan. Suomalaisen nationalismin onkin katsottu kantavan ristiriitaista perintöä, jossa ongelman ytimessä on lupaus kansanvallasta ja ihanne kansan yhtenäisyydestä.³⁵

1.5 Aiempi tutkimus

Käyttämäni fenomenografisen tutkimusotteen ja tutkimusstrategian kannalta on välttämätöntä kartoittaa maanpuolustustahdon aiemmat käyttökontekstit, sille annetut merkitykset ja siihen liitetyt kokemukset, sillä uusia näkökulmia ja määritelmiä on vaikea löytää, ellei jo esitetyistä näkemyksistä ole selvillä. Historiantutkimuksen piirissä maanpuolustustahtoa on käsitelty vähän, ja usein käsite näyttäytyy tutkimuksissa hyvin laaja-alaisena ja monitulkintaisena. Erityisesti 1900-luvun alkua käsittelevässä historiantutkimuksessa käsitettä on käytetty laajassa kontekstissa ja siltä jää puuttumana määrittely. Esimerkiksi historioitsija Outi Simola pro gradu -työssä maanpuolustustahto liitetään suojeluskuntien ylläpitämään sotilaspoika-toimintaan, jossa maanpuolustustahtoa lujittavana ohjelmana nähdään muun muassa isänmaalliset laulut, sotahistorian opetus sekä vierailut vanhoilla taistelupaikoilla.³⁶ Maanpuolustustahto on liitetty historiantutkimuksessa myös isänmaa-oppiaineen kontekstiin, jossa se käytännössä tarkoitti karkeasti yleistäen jokaisen asevelvollisen vilpittömää intoa osallistua asepalvelukseen, josta puolestaan kumpusi se, että maanpuolustustahdon tila tulkittiin suomalaisten keskuudessa hyvänä.³⁷ Keskusteltaessa historiantutkimuksen ja maanpuolustustahto-käsitteen suhteesta, esiin on tärkeää nostaa myös

³⁴ Hobsbawm 1994, 19.

³⁵ Liikanen 2005, 242-245.

³⁶ Simola 2009, 38-40.

³⁷ Mäkinen 2006, 65.

paljon vielä nykypäivänäkin käytetty käsite talvisodan henki. Talvisodan hengellä tarkoitetaan talvisodan aikaista ilmiötä, jonka keskiössä on sisällissodan runteleman kansan rivien jälleenyhdistyminen.³⁸ Näkemykseni mukaan maanpuolustustahdon ja talvisodan hengen käsitteet erottavat toisistaan se, että talvisodan henki on voimakkaammin aikasidonnainen, siinä missä maanpuolustustahto liittyy yksilön ideologiaan ja muovautuu siten helpommin yksilön ajatusmaailman muuttuessa.

Talvi- ja jatkosodan muisto elää yhä edelleen suomalaisten mielissä voimakkaana. Sotamuistojen vaaliminen ja sukupolvien ponnisteluiden kunnioittaminen ovat yleisesti vaikuttaneet siihen, mitä näistä sodista on sovinnasta kertoa ja minkälaisia asioita niihin on soveliasta liittää. Voidaankin nähdä, että kuva sota-ajasta on ikonisoitunut, muuttunut pyhäksi yleisessä yhteiskunnallisessa keskustelussa vuosikymmenten saatossa. Tämä piirre on väistämättä myös havaittavissa niin kutsutun vanhan sotahistorian tutkimuksissa, joissa sankaritarinat ja armeijan yksiköiden menestys sodassa ovat olleet tutkimuksen keskiössä. Historioitsijat Jenni Kirves ja Sari Näre ovat selittäneet ilmiötä esittäen, että kysymys on jonkinlaisesta sota-ajan sukupolvien selviytymisstrategiasta, joka ei toimi, jos siihen otetaan mukaan luoduista normeista poikkeavia näkemyksiä, joita esimerkiksi toisinajattelijoiden riveistä taatusti löytyi. Kirves ja Näre ovat tuoneet näitä normeista poikkeavia käsityksiä ja kokemuksia esille toimittamassaan teoksessa *Ruma sota*, jossa uuden sotahistorian tarjoaman näkökulman avulla tarkastellaan muun muassa sota-ajan sukupuolikulttuuria ja päihteen käyttöä.³⁹ Voitaneekin sanoa, että uuden sotahistorian myötä historiantutkimus on uskaltanut avata uuden menneisyyden oven, jonka takana tilaa on kaikkien ryhmien subjektiivisille sotakokemuksille.

Maanpuolustustyön ideologian historiaa ei kuitenkaan ole käsitelty historiantutkimuksen piirissä vain sen positiivisten ominaisuuksien valossa. Palkitussa tutkimuksessaan *Murtuneet mielet* historioitsija Ville Kivimäki on käsitellyt sotilaiden psyykkistä jaksamista ja romahtamista toisen maailmansodan aikana. Lisäksi se valottaa näkökulmia siihen, miten ”murtuneisiin sotilaisiin” suhtauduttiin ja minkälaisia hoitomenetelmiä heidän auttamisekseen oli käytössä. Kivimäki näkee sotilaiden mielen terveyden lujittajana muun muassa rintamatoveruuden, joka yhdisti yksittäiset taistelijat ja heidän kokemuksensa osaksi kansallista sotakokemusta, mutta samalla tarjosi

³⁸ Kulju 2011, 267.

³⁹ Kirves & Näre 2008, 7-10, 181-208, 335-380.

myös ympäristön, jossa purkaa tapahtumia muiden samassa tilanteessa olevien kansa- sa. Rintamatoveruus linkittyy myös kokonaisen kansakunnan historiaan, ja sitä kautta myös sotia edeltävän ajan kansalaiskasvatukseen, nationalismiin ja armeijan harjoit- tamaan ideologiseen kasvatukseen. Kivimäen mukaan sota on ajanjakso, jonka ihmi- set kokevat yhteiseksi ajakseen liittäen sen kansakunnan historian vaiheisiin, joiden syövereistä sodalle etsitään ”pyhä”, jonka vuoksi yhteisön ”veriuhri” väkivalloin toimitetaan. Hänen mukaansa ”tärähtäneet” eli psyykkisesti vammautuneet sotilaat nähtiinkin sodan kansallisen ideologian uhkana, sillä he olivat veriuhrin toimittami- sen aikaansaannoksia.⁴⁰

Yhtenäisen maanpuolustuksen ideaa ja kiiltokuvaa on pyritty muovaamaan realisti- semmaksi myös niin kutsuttuja käpykaarteja ja sotilaskarkureita käsittelevissä tutki- muksissa. Jukka Kulomaa on jatkosodan sotilaskarkuruutta käsittelevässä tutkimuk- sessaan todennut, että vuosina 1941–1945 tuomio annettiin jopa 32 000 erilaisesta pakoilurikoksesta, joihin luetaan muun muassa karkaaminen, pelkuruudesta pakene- minen ja luvaton poistuminen. Mikäli lukuun otetaan huomioon myös syyttämättä jätetyt pakoilurikokset, luku nousee Kulomaan mukaan 39 000 rikokseen.⁴¹

Tutkimukseni aihetta, jatkosodan eläneiden ihmisten maanpuolustustahtoa ja siihen liittyviä määritelmiä, on tutkittu melko vähän. Nähdäkseni maanpuolustustahdon tutkimus on keskittynyt pitkälti oman aikansa maanpuolustustahdon kuvaamiseen ja sen määrän mittaamiseen. Poikkeuksena on kuitenkin Henkisen maanpuolustuksen komitean (HMK) mietintö suomalaisen maanpuolustuksen henkisestä perustasta, jossa on pyritty tavoittamaan maanpuolustustahdon universaali määritelmä. Komite- an mukaan maanpuolustustahto on ”*seuraus kansalaisten vapaaehtoisesta halusta säilyttää ja kehittää omassa maassaan ulkopoliittiseen puolueettomuuteen perustu- vaa kansanvaltaista suomalaista elämänmuotoa. Se on seuraus kansalaisten uskosta suomalaisen demokratian sisältämän vapauden, turvallisuuden ja hyvinvoinnin ta- keisiin sekä niiden jatkuvaan kehittymiseen*”.⁴²

Toisena poikkeuksena voidaan esittää hallintotieteiden professori Tuomas Forsber- gin maanpuolustustahto-määritelmässä, jossa korostuu enemmän yksilön kuin koko- naisen yhteisön rooli. Forsberg on määritellyt maanpuolustustahdon seuraavasti:

⁴⁰ Kivimäki 2013,186-195.

⁴¹ Kulomaa 1995,363.

⁴² Leimu & Harinen & Sinkko 2008, 43-44.

”Maanpuolustustahto on suhteellinen ja tilanteesta riippuva asennekokonaisuus, jonka referenttinä on yksilö, yksilön tahto.”⁴³

Maanpuolustustahdon käsitteen ohella yksilöiden ja yhteisöjen suhtautumista maanpuolustukseen on kuvattu muun muassa käsitteillä vastarintatahto, vastarintahenki ja taistelutahto. Vastarintatahto kuvaa yksilön kuvaa yksilön käyttäytymistä kriittisellä hetkellä ja sitä on nähty esiintyvän vain sodan tai miehityksen aikana tai niiden uhattessa. Vastarintahenki puolestaan kuvaa kokonaisen ryhmän ominaisuuksia, joihin kuuluu muun muassa solidaarisuus sekä yhteistyö. Vastarintahenki voidaan yhdistää usein sellaiseen ryhmään, jonka yksilöillä on paljon vastarintatahtoa. Edellä esitetyt määritelmät kuvaavat yleensä siviilihenkilöitä, siinä missä taistelutahto viittaa useimmiten sotilaisiin. Taistelutahdolla tarkoitetaan yksittäisen sotilaan halukkuutta osallistua aseellisesti käytävään taisteluun ja toimia sotilasorganisaation säätelemien normien mukaan. Kokonaisuun armeijan joukkojen taistelutahdosta käytetään puolestaan käsitettä taisteluhenki. ⁴⁴

Myös Maanpuolustuskorkeakoulun tutkimusprojekti Tahto2 ottaa maanpuolustustahdon uudelleen käsittelyyn. Tutkimushankkeen pohjalta maanpuolustusta on tarkasteltu muun muassa sosiologian ja sotilassosiologian näkökulmasta eräänlaisena yhteiskunnallisena työnjakona, josta voidaan löytää hallinnollinen kuin sosiaalinen ulottuvuus. ⁴⁵ Tahto 2 -tutkimushankkeen aineiston analyysin tuloksena on noussut esiin tarve maanpuolustustahtoa laajemman ja monisyisemmän käsitteen käyttöön yksilön maanpuolustuksellista asennetta kuvattaessa. Varteenotettavaksi käsitteeksi onkin noussut maanpuolustussuhde. Maanpuolustussuhteen määritelmässä maanpuolustustahto nähdään maanpuolustussuhteen yhtenä ulottuvuutena. Muita yksilön maanpuolustussuhteeseen liitettäviä ulottuvuuksia ovat muun muassa maanpuolustusasenne, maanpuolustusosallisuus sekä maanpuolustusosaaminen. ⁴⁶

Maanpuolustussuhteen ulottuvuuksissa on pyritty huomiomaan maanpuolustukseen liittyvät eri osa-alueet. Esimerkiksi maanpuolustusasenteella pyritään tarkastelemaan yksilön suhtautumista Puolustusvoimiin sekä yleisesti maanpuolustukseen. Maanpuolustusosaamisen ulottuvuudessa taas kuvaa yksilön konkreettisia maanpuolustukseen liittyviä konkreettisia tietoja ja taitoja. Tutkimus osoitti, että asepalveluksen

⁴³ Laitinen & Nokkala 2005, 214.

⁴⁴ Leimu & Harinen & Sinkko 2008, 17-19.

⁴⁵ Tallberg & Ojajärvi & Laukkanen 2017, 22-24.

⁴⁶ Tallberg & Puustinen & Kosonen 2018, 78-79.

suorittaneet henkilöt osasivat hahmottaa selkeämmin oman roolinsa maanpuolustusosallisuudessa, kuin esimerkiksi naisten vapaaehtoista asepalvelusta suorittamattomat naiset. Kiinnostava huomio on kuitenkin se, että lähes kaikki tutkimukseen osallistuneet henkilöt kokivat itsensä maanpuolustustahtoisiksi. Myös reservistä eronneet henkilöt katsoivat, että reservistä eroamisen jälkeen heidän maanpuolustustahtonsa on kasvanut, sillä he pystyvät sen myötä valitsemaan itselleen parhaan tavan maanpuolustustoimintaan.⁴⁷

⁴⁷ Tallberg & Puustinen & Kosonen 2018, 78-79.

2.” Niin kauan teillä on suojattu lies, kun on pystyssä yksin mies”

Tässä tutkimuksen osuudessa käsittelen kahta suurta organisaatiota, Lotta Svärd -järjestöä ja Suomen armeijan asepalvelusta, johon linkittyy myös suojeluskuntien järjestämä sotilaspoikatoiminta. Näiden toimijoiden merkitys sekä ideologinen tausta on tärkeää ymmärtää tutkimuksessa käytettävän haastatteluaineiston kannalta, sillä on lähes mahdotonta tehdä luotettavia päätelmiä järjestelmien palveluksessa toimineiden ihmisten isänmaa- sekä maanpuolustuskäsityksistä, mikäli niiden muovaajia ei pääpiirteittäin tunne.

2.1 Lotta Svärd -järjestö – maanpuolustusta naiseuden ehdoilla

”Olisi vääryys tätä paljon uhrannutta ja kärsinyttä sukupolvea kohtaan, jos tulevana aikoina lastenlastenlasten täytyisi turhaan kysellä: Missä olivat äidit, naiset, silloin, kun isänmaa vapautettiin? Jos oli suuri ja ihailtava mies, joka taisteli ja voitti, kesti tahi kaatui, niin sellainen oli myös nainen hänen tukenaan rintamalla, sen takana kuin sen toisella puolen. -- Pääasiahan ei olekaan, missä heitä oli enemmän, vaan siinä, että heitä löytyi kaikkialla ja että he olivat sisäisesti kypsyneet sen suuren tehtävän tasalle, joka odottamatta tuli heidän suoritettavakseen.”⁴⁸

Edellä oleva lainaus on peräisin Lotta Svärd-yhdistyksen julkaisemasta Valkoisesta kirjasta, jonka tarkoitus oli tallettaa vuoden 1918 sisällissodassa toimineiden naisten kokemuksia tulevia sukupolvia varten ja samalla osoittaa näin myös naisten panos valkoisen osapuolen näkökulmasta katsottuna ”Suomen vapautukseen”. Kyseistä teoksen alkulausetta kirjoittaessaan vuonna 1924 Hilja Riipinen tuskin arvasi, että tuli samalla kuvanneeksi Lotta Svärd-järjestön keskeisimmän tarkoituksen ajatellen niin talvi- kuin jatkosotaa. Oman aikansa naisihanteen ehdoilla järjestö loi myös naisille mahdollisuuden osallistua maanpuolustustyöhön, miesten rinnalla. Samalla se alkoi luoda myös nykyaikaisemman naisen roolia, johon ei liittynytkään enää vain äitiys ja hoiva, vaan Runebergin Vänrikki Stoolin tarinoiden Lotan, naissankarin, rooli⁴⁹.

⁴⁸ Lotta Svärd-yhdistyksen keskusjohtokunta 1928, 3-2.

⁴⁹ Olsson 2005, 22-23

Lotta Svärd -järjestö perustettiin virallisesti vuonna 1921. Historioitsija Annika Latva-Äijön tutkimuksen mukaan Lotta Svärd -järjestön kaltaista toimintaa on ilmennyt jo paljon aikaisemmin, tosin vain liikkeen, ei järjestäytyneen toiminnan muodossa. Naisten maanpuolustustyön alkaminen voidaan ajoittaa vuoteen 1917, jolloin suojeluskuntien nopean kasvun myötä naisten työpanosta tarvittiin muun muassa muonittamiseen ja kahvitusten järjestämiseen. Toiminta kuitenkin laajeni vaatehuollon piiriin sisällissodan syttyessä ja naisjärjestöjen tehtäväksi tuli myös vaatehuollosta vastaaminen. Vasta vuonna 1919 Lotta Svärd -liikkeestä muovautui yhdistys ensimmäisten yhdistyssääntöjen myötä. Se perustettiin Helsingissä, ja Latva-Äijön mukaan on mahdollista, että se olisi saanut ensi sykäyksensä Helsingin suojeluskunnan taholta. Perustetun yhdistyksen säännöt jäsenistöstä olivat tarkat. Uuden jäsenen kriteereihin kuului muun muassa 18 vuoden ikä, hyvä maine sekä kahden jäsenen suositus.⁵⁰ Muovautuessaan paria vuotta myöhemmin järjestöksi, Lotta Svärd oli hallinnolliselta kannalta katsottuna läheinen suojeluskuntien kanssa, sillä lähes jokaiselle paikkakunnalle, jossa suojeluskunta toimi, perustettiin myös Lotta Svärd -paikallisyhdistys. Suojeluskuntien ja lottien erottavimpana piirteenä on nähty kuitenkin se, että suojeluskunnat pohjautuivat sotilaallisuuteen, Lotta Svärd järjestötoiminnan periaatteisiin.⁵¹

Lotta Svärdin toiminta perustui ennen kaikkea käytännön työn tekemiseen maanpuolustuksen hyväksi niin sodan kuin rauhan aikana. Toiminnassa korostui vapaaehtoisuus, joten palkkaa lottana toimimisesta ei saanut. Järjestön maanpuolustukseen liittyvä toiminta jakaantui neljään eri osastoon: lääkintään, varustyöhön, muonitukseen ja keräystoimintaan. Suurin jaosto oli muonitusjaosto, sillä siinä toiminen ei vaatinut juuri minkäänlaista koulutusta, toisin kuin esimerkiksi lääkintäjaoston toiminta. Jako ei suinkaan syntynyt pitkällisen suunnittelu- ja kartoitustyön tuloksena, vaan se seurasi pitkälti jo sisällissodan naistyön jalanjälkiä. Jaostojen sisäisen osaamisen kannalta lottien järjestämät koulutukset jäsenilleen olivat suuressa roolissa. Niitä järjestettiin eri lottapiirien ja paikallisyhdistysten luottamustehtävissä toimiville lotille, mutta pääasiassa koulutus keskittyi käytännöllistä jaostotoimintaa harjoittavien lottien kouluttamiseen.⁵² Jäsenistö jakautui tehtäviensä mukaan kahteen ryhmään, toimenlottiin ja huoltolottiin, joista molemmat toimivat kaikissa neljässä jaostossa. Näitä kahta

⁵⁰ Latva-Äijö 2004, 48-49,76-77.

⁵¹ Latva-Äijö 2005, 120-121.

⁵² Pohls & Latva-Äijö 2009, 164-170.

jäsenryhmää erotti kuitenkin se, että liikekannallepanon sattuessa toimenlotilla oli velvollisuus osallistua heille määrättyihin tehtäviin. Huoltolotilla tällaista sitoumusta ei puolestaan ollut.⁵³

Naisille suunnatun maanpuolustustyön ohella Lotta Svärd järjesti lottatoimintaa myös tytöille. Sotien aikana tyttöosaston toiminta tarjosi nuorille niin harrastusmahdollisuuden kuin toisaalta tavan olla mukana kansakunnan yhteisessä selviytymistäistelussa. Lotta Svärdin tyttöosastoon kuuluvia tyttöjä nimitettiin vuodesta 1934 alkaen pikkulotiksi ja lottatyttöiksi. Heidän toimintansa oli ikäänkuin ”isojen lottien” toimintaan ja tehtäviin tutustuttavaa, ja sen ohessa järjestö pystyi myös syventämään ja laajentamaan nk. lottakasvatustaan. Pikkulottia koulutettiin ”isojen lottien” johdolla jaostotehtäviin, kuten myös varsinaisia lottiakin. Näihin tehtäviin kuului muun muassa varustehuoltoa, kuten varusteiden pakkaamista ja valmistamista, sekä erilaisten keittiöaskareiden tekemistä, kuten perunan kuorimista ja leivontaa. Sairaaloissa pikkulotat auttoivat potilaita esimerkiksi kirjeiden kirjoittamisessa sekä siteiden vaihdossa. Huolimatta siitä, että pikkulottien tehtävät olivat hyvin arkisia, toiminta oli hyvin suosittua. Vuonna 1941 järjestön tyttöosaston toimintaan kuului yli 48000.⁵⁴

Pohdittaessa valvontakomission toimesta 23.11.1944 lakkautetun Lotta Svärd -järjestön merkitystä maanpuolustuksen näkökulmasta, voidaan sen panoksen sanoa olleen kiistatta merkittävä niin suomalaisen yhteiskunnan kuin sen armeijankin menestyksen kannalta.⁵⁵ Voidaankin nähdä, että jo järjestön valvontakomission lakkauttamistarve kertoo omaa tarinaansa siitä, millaisena uhkana Lotta Svärd -järjestöä pidettiin sotilaallisesta näkökulmasta. Uhkakuvan muodostuminen ei ole nähdäkseni mikään ihme, sillä jatkosodan lopulla Suomen armeijan tehtävissä työskenteli jopa 19446 lottaa vapauttaen näin saman verran miehiä varsinaisiin taistelutehtäviin. Toisin kuin Hilja Riipinen kirjoituksessaan pelkäsi, Lotta Svärdiä ja heidän työtään ei unohdettu järjestön lakkauttamisen myötä, vaan sen suomalaisen naisen sankaritartarina, lotta-aate, jatkoi elämäänsä muun muassa Suomen naisten huoltosäätiön ja Alli Paasikivi -säätiön muodossa.⁵⁶

⁵³ Pohls & Latva-Äijö 2009, 166.

⁵⁴ Pohls & Latva-Äijö 2009, 163,274-276.

⁵⁵ Pohls & Latva-Äijö 2009, 398-400.

⁵⁶ Pohls & Latva-Äijö 2009, 231,407, 411.

2.2 Sotilaspoikatoiminta ja asevelvollisuus – uutta sotilassukupolvea kasvattamassa

Suomen puolustusratkaisua, yleistä asevelvollisuutta, on verrattu elinkaareen. Se on kuin kronologinen tarina, joka alkaa, saavuttaa huippuhetkensä ja toisaalta ehkä joskus saavuttaa myös loppunsa. Tässä lähes 100 vuotta kestäneessä kertomuksessa yhdistyvät niin kansakunnan rakentamisen, puolustamisen kuin nationalistisetkin tavoitteet. Toisaalta asevelvollisuus rinnastettu myös eräänlaiseen mielentilaan, jossa yhdistyvät niin yksilön oma mentaliteetti kuin turvallisuuspoliittiset valinnatkin.⁵⁷ Itsenäisyyden ajan yleinen asevelvollisuus ei ainoastaan ole toiminut valtiollisen itsenäisyyden puolustajana, vaan sen tehtävänä voidaan mielestäni nähdä myös sukupolvien yhteen liittäminen ja siten myös vastuun siirtäminen sukupolvelta toiselle. Asevelvollisuus on siis kuin projekti, jota jokainen sukupolvi rakentaa omalla vuorollaan ja omalla panoksellaan.

Ensimmäisen Suomen itsenäisyyden aikainen asevelvollisuuslain voidaan nähdä saaneen alkusysäyksensä nuoren kansakunnan tarpeesta rakentaa itselleen oma vapautaan turvaava puolustuslaitos. Suuriruhtinaskunnan aikainen puolustusta koskeva lainsäädäntö oli auttamattomasti vanhentunut täyttääkseen puolustuksen tarpeet ja sen heikkoudesta kertonee jo se, ettei Suomessa ollut ollut yhtenäistä armeijaa yli kymmeneen vuoteen. Vuonna 1919 tilanteeseen tuli muutos, kun hallitus teki eduskunnalle esityksen 20000 miehen rauhanaikaisesta sotavoimista. Hallituksen mietinnössä selkeä lähtökohta oli se, että menestyksekkäs puolustuslaitos vaati taakseen koko kansan panoksen, yleisen asevelvollisuuden, jotta kaikki olemassa olevat resurssit saataisiin tehokkaasti hyödynnettyä. Vuonna 1919 voimaan tulleessa väliaikaisessa asevelvollisuuslaissa palvelusajaksi vahvistui 1,5 vuotta. Palvelusaikoihin ei kuitenkaan poliittisella kentällä oltu kovinkaan tyytyväisiä, ja vuonna 1922 varsinaisen asevelvollisuuslain astuessa voimaan, palvelusaikaa lyhennettiin vuoteen ja erikoisaselajeissa 15 kuukauteen.⁵⁸

Suojeluskunnat olivat omalla panoksellaan mukana itsenäisen Suomen puolustuslaitoksen synnyssä. Valkoisten armeija oli jo sisällissodan aikaan huomattavasti järjestäytyneempi kuin punaisten joukot, sillä siihen kuului 12 suojeluskuntalaisrykmenttiä upseerien johtamana sekä viisi erikoistehtäviin koulutettua rykmenttiä. Sisällissodan

⁵⁷ Laitinen & Nokkala 2005, 70-71.

⁵⁸ Kronlund 1989, 179-181

loputtua jääkärien pyrkivät luomaan saksalaisvetoisesti sotaväen, jonka rakenteessa erillistä suojeluskunnista koostuvaa ”miliisiä” ei kuitenkaan nähty tarpeelliseksi. Suojeluskuntien johto piti suunnitelmaa arveluttavana ja ennen kaikkea he kokivat sen uhaksi Suomen tulevaisuuden kehitykselle, sillä suojeluskunnilla oli Suomen ainoa koulutettu reservi ja toisaalta niiden tehtäviin kuului myös äärivasemmistolaisuuden kitkeminen. Lakkautusuhan alla suojeluskunnat pyrkivät yhä hanakammin osaksi valtion puolustuskoneistoa ja saikin asemansa vakiinnutettua 1918 annetun asetuksen myötä. Sen mukaan suojeluskuntien tehtäviin kuului muun muassa edistää kansalaisten puolustuskuntoisuutta sekä toimia varsinaisen armeijan tukena. Asetus aiheutti kuitenkin sotaväen ja suojeluskunnan välille railon, sillä osa suojeluskuntalaisista kokivat sen myötä kuuluvansa erilliseen organisaatioon. Suojeluskunnat pysivät kuitenkin tiukasti muun muassa osana sodan aikaisten puolustusvoimien koneistoa.⁵⁹

Suojeluskuntien toiminta vakiintui siis sisällissodan jälkeen osaksi Suomen puolustuslaitosta. Aikuisväestölle suunnatut puolustuskyvyn ylläpitoon liittyvien tehtävien lisäksi suojeluskunnat järjestivät myös poikatoimintaa, joka alkoi ensin niin kutsuttujen ”oravakomppanioiden” muodossa kehittyen myöhemmin suojeluskuntapoikien, sotilaspoikien, toiminnaksi. Poikatyötä varten suojeluskunnat perustivat poikatyölle oman, laajan organisaationsa, johon kuului muun muassa sotilasohjaajia ja valistusohjaajia. Suojeluskuntapoikien jäsenikärajaksi asetettiin 12 vuotta ja 17 vuotta täytessään jäsenellä oli mahdollisuus liittyä varsinaiseen suojeluskuntaan. Poikatyön keskiössä oli sotilaallinen esivalmennus, ja annettavassa koulutuksessa korostuivat sotilaille tarpeelliset taidot ja tiedot. Toimintaan kuului muun muassa metsäleirejä ja urheilua, mutta myös valistukseen ja kasvatukseen tähtäävää asennekasvatusta, jonka tarkoitus oli koulia suojeluskuntapojista isänmaallisia kansalaisia. Vuonna 1938 suojeluskuntapoikia oli jopa 28 520.⁶⁰

Nähdäkseni suojeluskuntien harjoittama poikatyö voidaan nähdä myös linkkinä yleiseen asepalvelukseen siihen valmistavana koulutuksena. Voisikin otaksua, että 1930-luvulla kouluttajapulasta kärsivä, kolmeen palvelukseenastumisajankohdan järjestelmään siirtynyt puolustuslaitos hyötyi merkittävästi siitä, että astuessaan palvelukseen alokkaiden koulutusta ei suojeluskuntatyön ansiosta jouduttu aloittamaan aivan

⁵⁹ Kronlund 1998, 83-88.

⁶⁰ Selen & Pylkkänen 2004, 76-81.

lähtökuopista. Suojeluskuntien ja armeijan tavoitteet näyttäisivätkin olleen hyvin lähellä toisiaan, sillä vuoden 1932 jalkaväen ohjesäännössä varusmieskoulutuksen tavoitteiksi määriteltiin seuraavasti:

”Koulutuksen tarkoituksena on joukkojen valmentaminen sotaa varten, sen päämäärä sotakelpoisen joukon luominen. Tämä saavutetaan kehittämällä ja juurruttamalla joukkoihin järkkymätön kuri ja voitontahto, velvollisuudentunto ja isänmaanrakkautteen perustuva henki sekä joukon ja johtajan keskeinen luja ja luottamuksellinen suhde, jotka yhdessä korkealle kehitetyn taistelutaidon kanssa luovat omaloitteisesti toimivan joukon.”⁶¹

Vuonna 1932 tuli voimaan myös uusi asevelvollisuuslaki, jonka mukaan asevelvollisia olivat kaikki 21 vuotta täyttävät suomalaiset miehet. Uuden lain seurauksena syntyivät myös sotilaspiirit ja niiden alaisuuteen kutsuntatoimistot sekä kutsuntapiirit.⁶² Huolimatta siitä, että puolustuslaitos kärsi merkittävästä resurssipulasta, talvisodan sytyessä Suomen armeijalla oli käytössään aseistettua 300000 miestä.⁶³

Sotien jälkeen asepalvelukseen sisältyvän koulutuksen järjestäminen ei ollut riippuvainen enää ainoastaan kouluttajapulasta, vaan keskiöön nousi kysymys koulutukseen ja varusteisiin kohdistettujen määrärahojen riittävydestä. Huolimatta taloudellisista kysymyksistä, Suomen sotilasjohdon tarkoituksena oli luoda mahdollisimman tehokas ja iskukykyinen armeija, jonka tarjoamassa koulutuksessa olisi huomioitu myös sodissa ilmenneet joukkojen puutteet. Näiden puutteiden kartoittaminen koettiin johdon tasolta jopa niin tärkeänä, että niiden havaitsemiseksi järjestettiin sotakokemuskeräys, jonka tarkoituksena oli kerätä upseeriston sotakokemuksia ohjesääntötoimikunnan työtä ja koulutussuunnittelua varten. Yhdeksi merkittävimpana sodan ajan puutteena suomalaisia joukkoja ajatellen nähtiin kurinpidon höllentyminen sodan edetessä. Tämän vuoksi varusmieskoulutukseen lisättiin sotilaskasvatusta, jonka tarkoituksena oli edistää kurin toteutumista, taistelutahdon muodostumista sekä yleistä velvollisuudentunnetta. Varsinaisen sotilaskoulutuksen piirissä varusmiespalveluksen suurimpana muutoksena voidaan jatkosodan jälkeen nähdä se, että jokainen jalkaväkimies koulutettiin hallitsemaan kaikkia jalkaväenaseita ja yhtä aikaa myös

⁶¹ Kronlund 1989, 490-491.

⁶² Kronlund 1989, 396.

⁶³ Laitinen & Nokkala 2005, 58.

eri aselajien yhteiskoulutusta kehitettiin. Jatkosodan jälkeen yleinen palvelusaika oli 350 päivää, tosin johtajakoulutuksen saavien varusmiesten kohdalla määrä nousi 440 päivään. Vuoden 1941 annetun asevelvollisuuden lain nojalla asevelvollisia olivat kaikki miehet 19–45-vuotiaat suomalaiset miehet.⁶⁴

⁶⁴ Syrjö & Karjalainen & Elfvengren 2006, 116-121, 130-137.

3. ”Kun on vaaralle alttiina syntymämaa, kotiaskareet jäädä saa”

Tässä tutkimukseni osiossa tarkastelen haastattelemieni sotaveteraanien ja lottien näkemyksiä maanpuolustustahdon ja maanpuolustuksen käsitteistä. Muistitiedon tulkinnan ja analysoinnin selkeyttämiseksi olen jakanut haastateltavat henkilöt kahteen ryhmään, joista ensimmäiseen kuuluvat jatkosodan sotatoimialueella kokeneet henkilöt, sotaveteraanit ja lotat. Toiseen ryhmään puolestaan kuuluvat pikkulotat ja sotilaspoikakokemusta omaavat varusmiehet. Ryhmät toisistaan keskeisesti erottava tekijä on rintamakokemus, jota haastatelluilta nuoremman sukupolven edustajilta ei löydy.

Lottien ja sotaveteraanien haastattelut toteutettiin pääasiassa haastateltavien kotona. Haastateltavat suhtautuivat tutkimuksen tekemiseen hyvin kunnioittavasti. Monessa haastattelussa edeltävissä yleiskeskusteluissa haastattelijan ja haastateltavan välillä nousi esille se, että haastateltavat kokivat tutkimukseen osallistumisen suurena kunniana. Toisaalta he pohtivat, miksi juuri heitä haastatellaan, kun he olivat ”vain rivi-jäseniä”. Moni haastateltavista oli nostanut esiin myös sota-ajan valokuvia haastatteluun varten.

Ennen varsinaisen haastattelun alkua kävin haastateltavan kanssa läpi vielä tutkimusetiikkaan liittyvät seikat ja pyysin heiltä kirjallisen suostumuksen haastatteluun. Kun yleiset käytännönasiat oli käyty läpi, siirryimme varsinaiseen haastattelutilanteeseen. Tällöin kerroin laittavani äänityslaitteen päälle. Ensimmäiset esittämäni kysymykset koskivat haastateltavan perustietoja, joihin sisältyi esimerkiksi syntymäaika ja ammatti. Perustietojen täydentämisen päätteeksi haastattelu jatkui kysymyksillä haastateltavan tehtävistä Lotta Svärs -järjestössä ja armeijassa sekä varusmiespalveluksessa. Lisäksi kävimme läpi haastateltavien sotakokemuksia, esimerkiksi siitä, miltä sodan alkaminen tuntui ja mitä ajatuksia se haastateltavissa herätti.

Nais- ja miespuolisilla haastateltavilla oli omat haastattelurunkonsa taustalla vaikuttaneiden organisaatioiden erilaisuuden vuoksi. Kuitenkin molemmissa haastattelu-rungoissa kysymyksenasettelu maanpuolustustahdon ja maanpuolustuksen merkityksestä olivat samat.

Mitä Teidän mielestänne tarkoittaa maanpuolustustahto?

Mitä Teidän mielestänne tarkoittaa maanpuolustus? Millaisia asioita, tekoja tai osaluueita siihen sisältyy?

Kysymykset näistä kahdesta käsitteestä esitettiin aivan haastattelutilanteen lopussa. Lähes jokainen haastateltava koki käsitteiden määrittämisen haastavana. Määrittämien tekemisen vaikeus näyttäytyy haastatteluissa pitkinä pohdintataukoina, lukuisina mietintää ilmaisevina äänteinä (*mm, öö...*) sekä kysymyksen kertaamisena. Muutama haastateltava ilmaisi suoraan määrittämisen hankaluuden.

*”Voi voi, mä oon huono tekemään tällöisiä määrittelyjä...kauheen vaikeita kysymyksiä!”*⁶⁵

*”Se on tää, ensin pitää pitää maanpuol...kuinkas, kuinkas se olikaan ny?”*⁶⁶

Lisäksi esittelyjen käsitekysymysten hankaluus näkyy vertailtaessa niihin saatujen vastausten laajuutta muihin haastattelurungon kysymyksiin saatujen vastausten pituuteen. Käsitekysymysten vastaukset ovat selkeästi muita vastauksia lyhyempiä ja ne sisältävät runsaasti samojen asiasisältöjen toistoa. Lisäksi haastattelutilanteessa jouduin tarkentamaan esitettyä kysymystä haastateltavalle.

3.1 Maanpuolustustahto rintamakokemusta omaavan sukupolven kokemuksina

Maanpuolustustahdon käsite liittyy haastateltujen henkilöiden näkemyksissä kiinteästi maanpuolustukseen ja isänmaahan. Näiden käsitteiden kautta he kuvailevat maanpuolustustahtoa ylläpitävää toimintaa, kuten vapaaehtoista maanpuolustustyötä, maanpuolustusjärjestöissä toimimista ja varusmiespalvelusta, tärkeäksi. Osa informanteista toteaa suoraan maanpuolustustahdon olevan tärkeä tai merkittävä asia. Maanpuolustustahto näyttäytyy molempien ryhmien haastatteluissa tavoiteltavana ja asiana, jonka ylläpito on tärkeää. Tämä käsitteen piirre on kiinnostava, sillä käsitteeseen voidaan liittää yhtä aikaa määrittämisen vaikeus, mutta samalla arvostettavuus ja koskemattomuus.

⁶⁵ Sirkka Kirjavaisen haastattelu. 28.7.2014. Tekijän hallussa.

⁶⁶ Oiva Pöyryn haastattelu. 22.10.2013. Tekijän hallussa.

”Se (maanpuolustustahto) tarkoittaa, se on juuri se tärkeä juttu. Se, että sinä ajattelet itse, että sinulla on se selvä, että sinulla on isänmaa.”⁶⁷

”Se on suurta isänmaallisuutta, ainakin miun mielestä. Aina kun pojat tuli siihen ikään, että ois päässy varuskuntaan ja kaikki nuoret miehet liittyivät suojeluskuntaan. Ja tytöt lottiin.”⁶⁸

Maanpuolustustahtoon liitetään niin aseellisen puolustuksen kuin siviilipuolustuksenkin käsitteet. Erityisesti miespuoliset haastateltavat yhdistivät maanpuolustustahtoon aseellisen maanpuolustuksen ja aseisiin tarttumisen. Aseellinen puolustautuminen nousee esille myös lottien haastatteluissa, mutta sitä voimakkaammin naiset liittivät maanpuolustustahtoon jokapäiväiseen työntekoon ja arkeen. Tätä piirrettä selittää lottajärjestyksen toimintaan kuuluneet työtehtävät, kuten esimerkiksi toimenlotan tehtävät⁶⁹, joiden ympärille vuorokauden rytmi muodostui lottakomennuksen aikana. Lottien näkemyksissä korostuu myös käsitys siitä, että lottatyön merkitystä ei sodan aikana pohdittu, vaan sota ja sen aikana suoritettavat lottatoimet olivat osa aivan tavallista arkea.⁷⁰

”Maatalossa työt tehtiin koko ajan se oli ihan, mutta sitten emmä tiedä. Jotenkin ne sulautu toisiinsa. Se arki kulki ihan. Sodasta tuli ilman muuta arkea.”⁷¹

”Maanpuolustustahto...No et, ensimmäisenä kuuluu ehdottomasti se, että tarttuu aseisiin ja puolustaa hyökkääjää, taikka eikun, että on olla valmis asein puolustamaan maataan.”⁷²

”Että hoidettiin pienten peltojen työt ja käytiin kanttiinissa töissä. Jokapäiväistä elämää. Isänmaallisuus ja maanpuolustustahto oli ihan osa arkipäivää.”⁷³

Esille nousi vahvasti myös maanpuolustustahto-käsitteen liittäminen nimenomaan kokonaisen valtion puolustamiseen, eikä esimerkiksi tietyn alueen tai kotiseudun puolustamiseen. Maanpuolustustahto voidaankin siis nähdä linkittyvän myös kiinte-

⁶⁷ Helvi Frickin haastattelu. 11.8.2014. Tekijän hallussa.

⁶⁸ Kirsti Martikaisen haastattelu. 28.8.2014. Tekijän hallussa.

⁶⁹ Koskimies & Koskimies 1964, 145.

⁷¹ Hilikka Greenin haastattelu. 4.8.2014. Tekijän hallussa.

⁷² Jorma Kivirannan haastattelu. 28.8.2014. Tekijän hallussa.

⁷³ Kirsti Martikaisen haastattelu. 28.8.2014. Tekijän hallussa.

ästi sotaan ja sen mahdolliseen syyttymiseen, sillä haastateltavien kerronnassa on havaittavissa kerronnallinen siirtymä tavallisesta arjesta johonkin poikkeavaan tilanteeseen. Tällaista siirtymää kuvaa esimerkiksi lähteä-verbi, jonka merkityksenä voidaan tässä kontekstissa nähdä jonkin asian taakse jättäminen (rauhan aika, koti, arki, siviilielämä) ja jonkin uuden alkaminen (sota, sotatila). Lisäksi sodan alkamista kuvattiin hetki-sanalla, joka puolestaan voidaan nähdä viittaavan johonkin erityiseen tilanteeseen, joka poikkeaa jollakin tavalla totutusta elämästä.⁷⁴

”Se tarkoittaa sitä, että jos tarvii...jos kutsu käy, niin sillon lähretään!”⁷⁵
”Että on tuota valmis puolustamaan maata, kun tuota semmonen hetki tulee.”⁷⁶
”Ja minun pitää pitää huolen siitä, ettei tänne vihollinen tule. Se täytyy ottaa itselleen tonne sisäpuolelle, että minä teen kaikkeni. Ja meidän täytyy suojella niitä rajoja, jotta tänne ei vihollinen pääse.”⁷⁷

Huolimatta siitä, että maanpuolustustahto kytkeytyi haastattelussa voimakkaasti sotatilaan ja aseelliseen puolustukseen, haastateltavat näkivät käsitteissä myös rauhan ajan ulottuvuuden, vapaaehtoisen järjestötoiminnan. Maanpuolustustahtoon liittyvän järjestötoiminnan tavoitteeksi mainittiin isänmaallisuuden ja sotien muiston vaaliminen. Tällaisena järjestönä nähtiin veteraanijärjestö, johon haastateltavat kuuluvat. Lottien kohdalla esille nousi maanpuolustukseen liittyvä harrastustoiminta ja toiminta Suomen Lottaperinneyhdistyksen paikallisyhdistyksissä. Lähes jokaisessa haastattelussa korostettiin yksilön omaa tahtoa ja halua toimia perinteiden ja isänmaan eteen. Voidaan sanoa, että yksilön oma, tietoinen valinta ja vapaaehtoisuus ovat kiinteä osa haastateltujen lottien ja veteraanien maanpuolustustahto-näkemyksiä.

”Kun sota on päättynyt ja maassa on tuota siviilit, niin on tuota valmis liittymään semmoseen järjestöihin, jotka ylläpitävät käydyn sodan merkitystä.”⁷⁸

Sosiaalisten suhteiden, kuten esimerkiksi sosiaalinen kanssakäyminen ystävien ja muiden tuttavien kanssa, vaikutus ei juuri tule esille miespuolisten haastateltavien kertomuksissa. Lottien haastattelussa yksilön sosiaalinen elinympäristö kuitenkin korostuu. Yksi keskeisimmistä syistä Lotta Svärd -järjestöön liittymiseen ja sen toi-

⁷⁴ Saarenmaa 2014, 10.

⁷⁵ Helge Lehtoilan haastattelu. 24.10.2013. Tekijän hallussa.

⁷⁶ Jorma Kivirannan haastattelu. 28.10.2013. Tekijän hallussa.

⁷⁷ Helvi Frickin haastattelu. 11.8.2014. Tekijän hallussa.

⁷⁸ Jorma Kivirannan haastattelu. 28.10.2013. Tekijän hallussa.

mintaan osallistumiseen on nimenomaan sosiaaliset suhteet ja yhteisölliset vapaa-ajan aktiviteetit. Kysyttäessä haastateltavilta, miten ja miksi he lähtivät mukaan lottajärjestön toimintaan, haastateltavat nostavat esille sosiaalisten ryhmien kuten kyläkunnan tai kotipitäjässä vallinneen yhteisöllisen hengen tai ystäväpiirin vaikutuksen. Järjestön toimintaan liittymiseen on haastateltavien mukaan vaikuttaneet myös aiemmat sosiaaliset harrastukset, kuten ompeluseuratoiminta ja Martta-toiminta.

”Kaikki toiminta oli yhtä tärkeää. Siinä pienessä kyläyhteisössä, siinä oli semmosia kyläkuntia. Se lottatoiminta oli, se kuulu siihen kyläyhteisöön.”⁷⁹

”...Mä olen vuonna 1935 liittynyt. Silloin ei ollut vielä pikkulottia Vanajassa. Oli kaikkia ompeluseuroja niissä naapurit oli mukana. Siihen alun perin lottatoiminta istui kaikinpuolin ja siinä oli kolme taloa Idänpäässä rykelmässä, aita tai tie välissä ja käytiin toinen toisissamme. Se meni niin automaattisesti.”⁸⁰

Perheen ja suvun vaikutus maanpuolustustahdon kehitykseen on merkittävä. Tämä maanpuolustustahdon piirre korostuu sukupuolesta riippumatta haastateltavien kuvauksissa. Lähes jokaisen lotan, yhtä lukuun ottamatta, äiti oli tärkeässä roolissa omassa Lotta Svärd -järjestön paikallisosastossaan. Lisäksi heidän sisarensa ja tätinsä olivat mukana järjestön toiminnassa. Huomionarvoista on myös se, että haastateltujen lottien isät ja veljet olivat pääsääntöisesti suojeluskunta-aktiiveja. Toinen sotaveteraaneista puolestaan mainitsee omassa lapsuudenkodissaan vallinneen koti, uskonto ja isänmaa-henki, joka näkyi isänmaallisten arvojen kunnioituksena. Lisäksi veteraanien kodeissa ei koskaan kyseenalaistettu sotaan lähtemisen tärkeyttä tai esitetty negatiivisia näkemyksiä sodasta.

”Kyllä niitä arvoja kunnioitettiin, ei niitä koskaan asetettu kyseenalaiseksi, että.”⁸¹

”...Mutta sitä oli, että ei koskaan tullu mieleen sitä, että ei lähretä.”⁸²

”Isäni kuului suojeluskuntaan ja oli hyvä ampuja. Minä olin ainut lapsi, sisaruksia

⁷⁹ Kirsti Martikaisen haastattelu. 28.8.2014. Tekijän hallussa.

⁸⁰ Hilikka Greenin haastattelu. 4.8.2014. Tekijän hallussa.

⁸¹ Jorma Kivirannan haastattelu. 28.10.2013. Tekijän hallussa.

⁸² Helge Lehtoilan haastattelu. 24.10.2013. Tekijän hallussa.

minulla ei ollut. Koko lähipiiri, kaikki me kuuluttiin, liityttiin lottiin ilman muuta. Ja kyllä, meidän kotiapulainen vaikutti nimenomaan. ⁸³

”Äiti ja isommat sisaret oli ennestään lottia ja äiti oli Vanajan lottien muonituspäällikkö ja rajanaapurissa oli lottien puheenjohtaja. Ei tullu mielenkään olla pois tästä.” ⁸⁴

Oppimisen ja kasvatuksen merkitys maanpuolustustahdon lujittajina nousee myös esiin haastateltavien muistitietoaineiksessa. Lotat kertovat lottakokouksiin ja -koulutuksiin liittyneen isänmaallisuuden korostamista. Omien taitojen ja niiden harjoittaminen nähtiin lottien kertomuksissa tekoina, joiden avulla yksilö pystyi toteuttamaan oman panoksensa maanpuolustuksessa. Sotaveteraanien kertomuksissa puolestaan sotilaallisten taitojen oppiminen varusmiespalveluksen aikana nähtiin tärkeänä. Veteraanien mukaan palvelusaikaisessa sotilaskoulutuksessa korostui maanpuolustustahdon nostattaminen ja isänmaallinen retoriikka. Tätä piirrettä selittänee juuri sota-aika ja sodan läheisyys.

”Kyllä, kyllä. Ihan vakaasti kyllä. No siihen oli se, että joka paikassa sitä korostettiin: puheissa, teoissa ja kaikissa. Sitä kyllä korostettiin sitä maanpuolustustahtoo. Että siitä tuli, agiteerattiin oikein, että se pitää joka ainoalla olla se maanpuolustustahto.” ⁸⁵

” Erityisesti ennen sotia tämä isänmaallisuuden ja maanpuolustushengen kasvattaminen taikka nostattamisessa ilmeisesti, kyllä se oli lottajärjestön se henki, joka siellä vallitsi, kyllä se oli se henki joka nostatti isänmaallisuuden ja maanpuolustushengen. Se ei ollut mikä tahansa kahvinkeittoyhdistys.” ⁸⁶

⁸³ Helvi Frickin haastattelu. 11.8.2014. Tekijän hallussa.

⁸⁴ Hilikka Greenin haastattelu. 4.8.2014. Tekijän hallussa.

⁸⁵ Helge Lehtoilan haastattelu. 24.10.2013. Tekijän hallussa.

⁸⁶ Helvi Frickin haastattelu. 11.8.2014. Tekijän hallussa.

3.2 Isänmaa ja maanpuolustus lottien ja sotaveteraanien haastatteluissa

Sotaveteraanien ja lottien haastatteluissa osana maanpuolustustahdon määritelmää nousivat käsitteet isänmaallisuus, isänmaa ja maanpuolustus.

Käsitteet isänmaallisuus ja isänmaa nousivat esille maanpuolustustahdon määriteltäessä, mutta myös haastattelurungon muiden kysymyksiin vastattaessa. Erityisesti niissä tilanteissa, joissa haastateltava kuvailee omaa tehtäväänsä lottajärjestössä tai Puolustusvoimissa, isänmaa-käsite on luonteva osa haastateltavien sanavarastoa ja kielenkäyttöä.

Isänmaallisuus ymmärrettiin arvona, jonka pohjalta yksilö toimii arkipäiväisessä elämässään. Isänmaallisuuteen ja isänmaahan liitettiin myös kodin ja oman uskonnon arvomaailma. Isänmaallisen toiminnan kuvauksissa korostui rehellisyys, avoimuus ja yhteistyökyky. Lisäksi siihen yhdistettiin yhteenkuuluvuus ja yhteistyöhön perustuva toimintatapa. Myös työnteon käsite liitettiin isänmaallisuuteen.

”Kyllähän siihen kuuluu ilman muuta maanpuolustus, mutta kyllä ei se pelkkää retoriikkaa oo sekään. Isänmaallisuus vaatii ihan arkityön tekoa kanssa.”⁸⁷

”On nämä kolme: koti, isänmaa ja uskonto.”⁸⁸

Erityisesti haastatteluissa korostuu isänmaallisen toiminnan ja maanpuolustuksen määritelmien samankaltaisuus. Maanpuolustuksella ei tarkoiteta rintamakokemusta omaavien haastateltavien näkökulmasta ainoastaan sotilaalliseen maanpuolustukseen ja maanpuolustusjärjestöjen toimintaa, vaan maanpuolustuksena nähdään muun muassa yhteiskunnallinen aktiivisuus, lasten kasvattaminen ja sosiaalinen kanssakäyminen muiden ihmisten kanssa. Lisäksi yksi haastateltavista nostaa esille maanpuolustusta määritellessään muun muassa taiteen ja sivistyksen vaalimisen.

”Intti, sotilaskotitoiminta ja tietysti kasvatus. Ja sitten tommonen, niin kyllä yleensä tommonen yhteispeli- ja elämä, kyllä se varmasti. Voihan se olla maanpuolustusta vastustavaa yhteistoimintaa. Kyllä yhteisten asioiden harrastaminenkin hyväks on joka tapauksessa. Ja ihmisten keskinäinen seurustelu. Kyllä ne kaikki hyviä on.”⁸⁹

⁸⁷ Helge Lehtoilan haastattelu. 24.10.2013. Tekijän hallussa.

⁸⁸ Jorma Kivirannan haastattelu. 28.10.2013. Tekijän hallussa.

⁸⁹ Hilikka Greenin haastattelu. 4.8.2014. Tekijän hallussa.

”Se on paitsi rajat, kulttuuri sivistys kaikki, se kuuluu tähän maanpuolustukseen myös. Se ei ole pelkkiä aseita. Meillä on sivistys, taide, uskonto, jota me puolustamme. Se on maanpuolustusta.”⁹⁰

Veteraanien ja lottien maanpuolustus-määritelmässä korostettiin puolustussotaa ja hyökkäyksen torjumisen merkitystä. Yksi haastateltavista jopa mainitsee sotaisuuden ja sodan ihannoinnin olevan isänmaallisen toiminnan vastakohtia. Maanpuolustuksen määritelmässä isänmaa on tekemisen kohde, objekti, jonka puolustamiseen yksilöllä on velvollisuus. Sotilaalliseen isänmaan puolustamiseen vaaditaan aina ulkopuolinen vihollinen, jonka uhan torjuminen on maanpuolustuksen keskeinen tehtävä. Puolustettavana on kokonainen valtio ja sen rajat, ei vain oma kotiseutu. Eräs haastateltavista perustelee jatkosodan tärkeyttä juuri rajakysymyksellä ja vanhojen alueiden takaisinsaamisella.

”Ja isänmaa on siellä rajojen sisällä. Ja meidän täytyy suojella niitä rajoja, jotta tänne ei vihollinen pääse. ja varsinkin meille joilla on semmonen vihollinen. Se on iskostunut minuun ja minun ikäpolveeni ja nuorempiinkin totta kai. Se että minä puolustan rajoja.”⁹¹

” Ja jatkosota oli semmonen revanssi, kun meiltä oli viety Karjala talvisodan välirauhan aikana, kun rauhan sopimus tehtiin, minun kotiseutuni. Nyt otetaan takaisin ne mitä meiltä on viety. Silloin mentiin vaan, se oli jotenkin luontevaa.”⁹²

”Maata pitää puolustaa ja kotia pitää puolustaa. Se oli semmosta syvää isänmaallisuutta.”⁹³

⁹⁰ Helvi Frickin haastattelu. 11.8.2014. Tekijän hallussa.

⁹¹ Helvi Frickin haastattelu. 11.8.2014. Tekijän hallussa.

⁹² Helvi Frickin haastattelu. 11.8.2014. Tekijän hallussa.

⁹³ Helge Lehtoilan haastattelu. 24.10.2013. Tekijän hallussa.

4. ”Tapa tuttu jo taattojen, nyt on hoidossa poikasten”

Tässä luvussa tarkastelen toisen haastatteluryhmäni näkemyksiä maanpuolustustahtosta, maanpuolustuksesta ja isänmaallisuudesta. Tähän haastatteluryhmään kuuluvat pikkulotat ja jatkosodan jälkeen varusmiespalveluksensa suorittaneet miehet, joilla on myös sotilaspoikatausta.

Keskeisimpänä erona ensimmäiseen haastatteluryhmien välillä on rintamakokemus, jota tässä luvussa käsiteltävillä haastateltavilla ei ole. Heitä yhdistää kuitenkin ensimmäisen haastatteluryhmien kanssa aktiivinen rooli maanpuolustuksessa, sillä jokainen heistä on ollut mukana jatkosodan aikana Lotta Svärd -järjestön tyttötyössä, pikkulotissa, tai suojeluskunnan alaisessa sotilaspoikatoiminnassa.

Myös toiseen haastatteluryhmään kuuluvien informanttien haastattelut toteutettiin pääasiassa heidän kotonaan. Eräs pikkulotta kuitenkin halusi, että haastattelu toteutetaan Museo Militariassa, jotta hän voi samalla esitellä haastattelijalle Lotta Svärd -järjestöön liittyvää esineistöä, jota hän oli lahjoittanut museon kokoelmiin.

Nuorempaan ikäpolveen kuuluvien haastateltavien varsinaiset haastattelut etenivät samalla tavalla kuin ensimmäisen haastatteluryhmänkin. Vertailtaessa kahden haastatteluryhmän haastatteluiden pituutta, nuoremman ikäpolven haastattelut ovat selkeästi ensimmäistä haastatteluryhmää pidempiä. Tätä voidaan selittää juuri rintamakokemuksien vaikeudella ja yleisellä sodasta vaikenemisen kulttuurilla, joka vallitsi sotien jälkeisessä Suomessa.

4.1 Maanpuolustustahto pikkulottien ja jatkosodan jälkeen asepalveluksensa suorittaneiden sotilaspoikien näkemyksinä

Rintamakokemusta omaamattomien henkilöiden haastatteluissa maanpuolustustahtoon ja maanpuolustuksen käsitteet irrotettiin selkeästi kahdeksi omaksi käsitteekseen. Haastateltavat kuvailivat maanpuolustustahtoa henkiseen, psykologiseen sisältöön viittaavilla termeillä, kuten tahto, halu, vakaumus, vaisto, arvostus ja rakastaminen. Yksi haastateltavista nosti määritelmässä esiin hyvinvoinnin turvaamisen. Maanpuolustus-käsitettä kuvattiin puolestaan fyysistä tekemistä kuvaavilla ilmaisuilla. Maanpuolustustahto näyttäisikin siis olevan rintamakokemusta omaamattomien haastatel-

tavien silmissä enemmän ihmismielen toimintaa kuvaava henkinen käsite kuin fyysistä tekemistä kuvaava termi.

”Kyllä se täytyy olla, täytyy olla ihmisellä se vakaumus kaikissa olosuhteissa ajatella isänmaan parasta ”⁹⁴

”Minä sanoisin, että se on oman, oman maan rakastaminen ja arvostaminen... ”⁹⁵

”Totta kai se on hyvin alkuperäinen vaisto. Sama tarve on ihmisellä kuin eläimelläkin, jos mennään oikein pohiia myöten. Oman reviirin, arvojen ja sivistyksen säilyttämistä. ”⁹⁶

Toisaalta haastatteluryhmän miesten määrittellessä maanpuolustustahtoa, esille nousi viittaus isänmaan ja sen itsenäisyyden puolustamisesta oman hengen hinnalla. Lisäksi heidän määritelmissään korostuu ajatus isänmaan edun ajattelemisen ennen yksilön etua.

”Minun mielestä se tarkoittaa, että ihmisellä, henkilöllä, on sellaanen mieliala, että tämä on isänmaa ja sitä pitää puolustaa viimeiseen hengenvetohon asti. ”⁹⁷

”Se on itsemääräämisoikeuden säilyttämistä, varmaan sillai. ”⁹⁸

”Kyllä sen täytyy olla ihmisellä se vakaumus kaikissa olosuhteissa ajatella ensimmäisenä isänmaan etua. ”⁹⁹

Perheen, lähipiirin ja kasvatuksen rooli nousi vahvasti esille pikkulottien ja jatkosodan jälkeen asepalveluksensa suorittaneiden miesten haastatteluissa. Haastateltavat kokivat, että heidän lapsuudenkodeissaan perheissä oli myönteinen suhtautuminen maanpuolustukseen. Sotakokemuksista perheissä ei kuitenkaan juurikaan puhuttu, vaikka lähes jokaisen haastateltavan perheestä joku osallistui sotatoimiin rintamalla.

”No perhesuhteista tietysti isä oli jo molemmat sodat käyny silloin kun minä vasta kutsuntaan menin ja velipoika oli kutsunnan kautta jatkosodassa, niin kyllä se perheessä oli tää maanpuolustustahto niin vahva... ”¹⁰⁰

⁹⁴ Erkki Lätin haastattelu. 25.10.2013. Tekijän hallussa.

⁹⁵ Aila Karumaan haastattelu. 4.8.2014. Tekijän hallussa.

⁹⁶ Sirkka Kirjavaisen haastattelu. 28.7.2014. Tekijän hallussa.

⁹⁷ Oiva Pöyryn haastattelu. 22.10.2013. Tekijän hallussa.

⁹⁸ Eero Nikulan haastattelu. 14.11.2013. Tekijän hallussa.

⁹⁹ Erkki Lätin haastattelu. 25.10.2013. Tekijän hallussa.

”Ilman muuta äiti vaikutti ja kotikasvatus. Äiti oli näkyvästi lottaharrastuksessa mukana jo ennen sotia. Se lähti jonkun kaverinsa kanssa ja pakkas reppuunsa viis kirjaa ja niillä oli semmosia kokeita. Niillä oli semmosia suorituksia. Se on niinkun liukunut siihen, ihan luonteva harrastus ollut. Mä luulen, että se oli ajatus, koska hänen sisaruksensa oli myös. Hän oli kotoisin Etelä-Pohjanmaalta ja siellähän on vankkana isänmaallisuus.”¹⁰¹

Perheen lisäksi haastateltavat nostavat esille vapaa-ajan harrastukset, kuten pikkulottatoiminnan, sotilaspoikatoiminnan ja nuorisoseuratoiminnan maanpuolustustahtoa lujittavina tekijöinä. Pikkulottien muistitietoineksessa korostuu Lotta Svärd -järjestön tyttötyön tavoitteet, jotka kiteytyivät kolmeen kokonaisuuteen: palvelevan isänmaanrakkauden herättämiseen ja puolustustahdon kasvattamiseen, yhteenkuuluvuustietoisuuden lujittamiseen sekä maanpuolustusopetukseen. Pikkulottien tehtävät mukailivat lottajaostoihin kuuluvia tehtäviä.¹⁰² Lapsena pikkulottat eivät kuitenkaan mieltäneet pikkulottatoimintaa isänmaallisena työntekona vaan sen merkitys oli enemmänkin mukava harrastus, joka toi sisältöä lapsen arkeen. Yhtenä keskeisenä syynä pikkulottatoimintaan osallistumiseen oli juuri harrastusmahdollisuuksien vähäisyys sota-aikana.

”Kyllä se tietysti, eihän sitä lapsi ajatellut, lapselle se oli ennen kaikkea semmosta, kun ei ollut paljon muuta toimintaa, minne oltais menty, niin se oli meille harrastus ja siellä oli mukavaa yhdessäoloa ja mukavaa toimintaa eikä meillä, eikä ainakaan mulla ollut mitään sitä isänmaallisuutta vastaan.”¹⁰³

”Etelä-Pohjanmaalla oli isänmaallinen kasvatus. Nuorisoseura toimi hyvin. Se kasvatti isänmaallisia kansalaisia. Siellä oli sellaista isänmaallista ohjelmaakin. Ilta-kurssejakin pirettihin kans.”¹⁰⁴

”Se oli luonteva harrastus. Ei ollut mitään muuta. Paitsi sitten kotona työnteko. Ei ollut mitään muuta.”¹⁰⁵

¹⁰⁰ Erkki Lätin haastattelu. 25.10.2013. Tekijän hallussa.

¹⁰¹ Aila Karumaan haastattelu. 4.8.2014. Tekijän hallussa.

¹⁰² Koskimies & Koskimies 1964, 152.

¹⁰³ Sirkka Kirjavaisen haastattelu. 28.7.2014. Tekijän hallussa.

¹⁰⁴ Oiva Pöyryn haastattelu. 22.10.2013. Tekijän hallussa.

¹⁰⁵ Aila Karumaan haastattelu. 4.8.2014. Tekijän hallussa.

Harrastusmahdollisuuksien puutteen lisäksi Lotta Svärd-järjestön tyttötyön ja suojeluskunnan sotilaspoikatoimintaan houkutteli omien ikätoverien osallistuminen toimintaan. Maanpuolustusjärjestöjen toteuttamalla lapsi- ja nuorisotyöllä oli siis niin kasvatuksellinen kuin sosiaalinen vaikutus.

”Nyt tarvis olla joku 2–3 luokan luokkakuva, jos siitä tulis mieleen niitä kavereita, jotka oli sotilaspojissa, mutta tuota kyllä niitä oli, muttei mun ihan parhaita kavereita, ja niitä saatto olla, koska meidän oli Turussa jaettu ryhmiin ja ryhmässä oli enintään viistoista.”¹⁰⁶

”No kun kaikki oli siinä (Lottajärjestössä). Mäkin asuin aliupseerikylässä ja joka paikassa missä oli lapsia, oli se sama harrastus. Se oli, se kuulu olla.”¹⁰⁷

¹⁰⁶ Eero Nikulan haastattelu. 14.11.2013. Tekijän hallussa.

¹⁰⁷ Aila Karumaan haastattelu. 4.8.2014. Tekijän hallussa.

4.2 Maanpuolustus ja isänmaa pikkulottien ja jatkosodan jälkeen asepalveluksen suorittaneiden näkemyksinä

Maanpuolustuksen, isänmaan ja isänmaallisuuden käsitteet nousivat käsitteiden määrittelyyn keskittyvien kysymysten lisäksi muutamia kertoja haastattelurungon muiden kysymyksiin annetuissa vastauksissa vain muutamia kertoja. Rintamakokemusta omaamaton haastatteluryhmä siis käytti käsitteitä lähinnä niiden määritelmiä pyydetessä, kun taas maanpuolustustahto ja maanpuolustushenki-käsitteet nousivat esille useampaan kertaan muissa kuin määrittelykontekstissa.

Maanpuolustuksen käsitteestä muodostui rintamakokemusta omaamattomien haastateltavien kolmiosainen määritelmä, jossa on kolme eri ulottuvuutta: valtion, armeijan ja maanpuolustusjärjestöjen sekä yksilön oma toiminta. Erityisesti valtio liitettiin kiinteästi osaksi maanpuolustus-käsitettä. Valtion rooli yhteiskunnallisen puolustuskyvyn ylläpitäjänä ja rahoittajana nousi selkeästi esiin erityisesti miespuolisten informanttien näkemyksissä. Valtion tehtävä on pitää huolta siitä, että kansalaisille on tarjolla riittävästi koulutusta ja kalustoa, jolla vastaamaan mahdolliseen ulkoiseen uhkaan. Miespuoliset haastateltavat viittasivat tulkintani mukaan varusmieskoulutuksen järjestämiseen. Yksi naispuolisista informanteista puolestaan toi esille naissukupuolen heikommät mahdollisuudet maanpuolustuskoulutuksen hankkimisessa.

”Se on Suomen valtio, joutuu tämän asevelvollisuusajan koulutuksen järjestämään, se tapahtuu valtion varoilla ja kalustolla. Sillä pystytään kouluttaman miehet ja naiset tämmöseen tarkotukseen.”¹⁰⁸

”Varustelutason pitää valtiovallan pitää kunnossa. Mutta ensinhän valtiovallan on huolehdittava kaikin keinoin siitä, että pysyy rauha.”¹⁰⁹

”Kyllä toivoisin, että olisi enemmän tämmöistä naisten maanpuolustuskoulutusta.”¹¹⁰

Toisena maanpuolustuksen tasona nähtiin Puolustusvoimat ja maanpuolustusjärjestöt, kuten Lotta Svärd -järjestö ja veteraanijärjestöt. Miespuoliset haastateltavat mielsivät Puolustusvoimien tehtäväksi sotilaskoulutuksen järjestämisen ja sotilaallisten taitojen opettamisen yksilöille. Pikkulotat puolestaan mielsivät maanpuolustuksen

¹⁰⁸ Erkki Lätin haastattelu. 25.10.2013. Tekijän hallussa.

¹⁰⁹ Oiva Pöyryn haastattelu. 22.10.2013. Tekijän hallussa.

¹¹⁰ Sirkka Kirjavaisen haastattelu. 28.7.2014. Tekijän hallussa.

viimeisenä, perimmäisenä keinona sotilaallisen puolustuksen ja sodankäynnin. Naispuolisten haastateltavien määritelmässä maanpuolustusjärjestöjen tehtävä oli enemminkin valaa isänmaallista henkeä kasvatuksen avulla jäseniinsä ja korostaa oman panoksen antamista yhteiskunnassa.

”Lotta Svärd oli maanpuolustusjärjestö, mutta ei missään tapauksessa aseellinen järjestö. Ne olivat hyvin harvassa ne tilanteet, joissa lotille annettiin ase ja silloinkin upseerien tahdosta.”¹¹¹

”Se on tietysti äärimmilleen vietyä aseellista. Mutta muuten se on semmosta sanallista puolustamista ja siihen se kasvatusta, tämmöstä sanallista. Sitähän se pikkulottien kasvatusta lähinnä oli.”¹¹²

Kolmantena maanpuolustuksen ulottuvuutena haastateltavat näkivät yksilön ja hänen oman toimintansa. Kaikkien haastateltavien maanpuolustus-kuvauksissa nousi esiin jokaisen oma toimijuus, omat valinnat ja ajatukset. Toisaalta myös oman tahdon siivuuttaminen ja uhrautuminen yhteisön puolesta nähtiin yksilön maanpuolustuksellisenä toimintana. Eräs haastateltavista antaa tällaisesta toiminnasta esimerkin, jossa hän nostaa esille Risto Rytin tekemät valinnat sota-aikana. Miespuolisten haastateltavien maanpuolustus-määritelmässä korostui hänelle tarjottavien sotilaallisten taitojen omaksuminen ja niiden ylläpitäminen itseohjautuvasti. Lisäksi maanpuolustuskäsitteessä voidaan havaita myös ajallisuuden konteksti, joka on jaettavissa sodan ja rauhan aikaan. Rauhan aika on nähdään tilana, jonka aikana yksilöllä on mahdollisuus hankkia maanpuolustuksellisia taitoja ja harrastaa maanpuolustusta. Rauhan aika nähdään jonkinlaisena sotaan varautumisen tilana.

” Yksi isänmaallisimmista teoista, joita minä tiedän, on se, kun Risto Ryti allekirjoitti sen paperin ja uhrautui yhteisön puolesta tietoisesti.”¹¹³

”Jos nyt puhutaan ensin rauhan ajasta, niin kyllähän siihen kuuluu ensimmäisenä asevelvollisuuden suorittaminen ja hankkia taidot maanpuolustukseen.”¹¹⁴

Isänmaa-käsitettä haastateltavat käyttivät lähinnä maanpuolustustahtoa kuvatessaan. Kuvausten kiinnostava piirre onkin se, että isänmaata ei mielletä valtion rajoja myö-

¹¹¹ Saara Raakkulan haastattelu. 28.7.2014. Tekijän hallussa.

¹¹² Sirkka Kirjavaisen haastattelu. 28.7.2014. Tekijän hallussa.

¹¹³ Saara Raakkulan haastattelu. 28.7.2014. Tekijän hallussa.

¹¹⁴ Erkki Lätin haastattelu. 25.10.2013. Tekijän hallussa.

täilevänä maantieteellisenä alueena, vaan se sai myös yhteisön, kotiseudun ja kansallisuuden määrittelemiä merkityksiä. Myös itsemääräämisoikeus ja itsenäisyyden termit nousevat esille isänmaata kuvaavissa lauseissa. Isänmaan puolustamisen tavoite näyttäisikin rajojen tai maa-alueen puolustamisen sijaan olevan oman identiteetin, kulttuurin ja elintason puolustamista. Tätä aineistosta nousevaa havaintoa voidaan selittää klassisella patriotismilla, siinä missä vanhemman sukupolven isänmaakäsitystä leimaa enemmänkin nationalistinen ajattelutapa. Maurizio Virolin mukaan nationalismin ja patriotismin käsitteet mielletään usein synonyymeiksi. Hän erottaa ne kuitenkin kahdeksi eri ideologiaksi, joiden keskiössä ovat erilaiset tavoitteet. Nationalisti pyrkii kohottamaan omaksi isänmaaksi mieltämänsä valtion ainutlaatuiseksi ja haluaa luoda siitä esimerkiksi kielellisesti ja uskonnollisesti yhtenäisen alueen. Patrioottinen toiminta puolestaan perustuu puhtaasti isänmaan rakkauteen, eikä rajojen ympäröimään nationalistiseen valtioon. Virolin näkemyksen mukaan patriotismi on kiintymystä tiettyyn paikkaan ja tuon kiintymyksen aikaansaamana yksilö on valmis puolustamaan ei vain tiettyä maa-aluetta, vaan esimerkiksi sen kulttuuria ja hyvinvointia.¹¹⁵

”Isänmaa on heimo tai yhteisö, se ei ole semmoista, se ei ole mikään viivottimella piirretty viiva.”¹¹⁶

”Ei kai ne Karjalan evakotkaan olisi omilta mailta lähteneet pois, jos se maa ois ollu kaikkien tärkein? Mutta kyllähän heille oli se kansalaisuus ja sivistys tärkeämpää.”¹¹⁷

”Itsenäisen Suomen säilyttämistä itsenäisenä. Se on monta kertaa multa kysytty, mutta se on aina vähän, että miten sen nyt sit sanoo. Siitä tulee mieleen itsenäinen hyvinvoiva Suomi.”¹¹⁸

Haastattelujen perusteella voidaan esittää myös tulkinta valtion ja isänmaan käsitteiden eroavaisuuksista. Haastatteluissa isänmaa-käsitettä käytettiin lähinnä maanpuolustustahtoa määriteltäessä, jolloin käsite viittaa enemmän henkiseen ja aatteelliseen toimintaan. Suomen valtion käsitettä puolestaan käytettiin maanpuolustusta määriteltäessä. Valtio näyttäisikin merkitsevän haastateltaville maanpuolustuksellista, aktii-

¹¹⁵ Virolin 1995, 1-6.

¹¹⁶ Saara Raakkulan haastattelu. 28.7.2014. Tekijän hallussa.

¹¹⁷ Sirkka Kirjavaisen haastattelu. 28.7.2014. Tekijän hallussa.

¹¹⁸ Eero Nikulan haastattelu. 14.11.2014. Tekijän hallussa.

vista toimijaa, subjektia. Isänmaa-käsitteessä puolestaan kuvaus puolustettavasta asiasta viittaisi enemmänkin passiiviseen toiminnan kohteeseen, objektiin, jonka pysyvyyden turvaaminen on maanpuolustuksen tärkein tehtävä.

5. ”Kotikontujen tienoita tervehtien, tämä laulumme kaikukoon!”

Tämä tutkimuksen luku keskittyy eri haastatteluryhmien maanpuolustustahto-, isänmaa- ja maanpuolustus-käsitteiden määritelmien vertailuun. Lähtökohtana vertailulle on edellisissä luvuissa tehty analyysi haastateltavien käsityksistä edellä esitettyjen käsitteitten ulottuvuuksista, merkityksistä ja vaikuttimista.

5.1 Maanpuolustustahto-käsitysten vertailua

Tarkasteltaessa kahden eri sukupolven, lottien ja sotaveteraanien sekä pikkulottien ja asepalveluksen jatkosodan jälkeen suorittaneiden sotilaspoikien näkemyksiä maanpuolustustahdosta, esiin nousee selkeä yhdistävä piirre. Maanpuolustustahtoon vaikuttaa selkeästi yksilön kasvuympäristö ja siihen liittyvät sosiaalisten siteiden, kuten perheen ja suvun vaikutus. Maanpuolustustahto näyttäisikin molempien haastatteluryhmien kokemusten perusteella olevan jotakin sellaista, johon sosiaalinen ympäristö kasvattaa ja opettaa. Toisaalta se on myös jotakin sellaista, jonka toteuttamiseen sosiaalisesta ympäristöstä otetaan itse vaikutteita oma-aloitteisesti. Maanpuolustustahdon johdannaiset, maanpuolustukseen liittyvä vapaaehtoinen toiminta ja yhteiskunnan asettamat sotilaalliset vaatimukset, ovat jotakin sellaista, joita ei kyseenalaisteta tai pyritä muuttamaan.

Erityisesti naispuolisilla haastateltavilla oman äidin tai äitihahmon toimintamalli Lotta Svärd -järjestön aktiivina näyttäisi olevan yksi selkeistä käyttäytymismalleista, jota nuoret naiset ja nuoret tytöt ovat pyrkinet sisäistämään ja mallintamaan. Yhtenä selittävänä tekijänä tähän toimintatapaan on se, että äidit ottivat tytöt jo varhain mukaan lottatoimintaan. Lotta Svärd -järjestön kokoukset ja jaostotyöt tulivat jo varhaisessa vaiheessa tytöille tutuiksi.

Lottien ja pikkulottien maanpuolustustahto-määritelmissä nousee esille myös ystäväpiirin ja yhteisön antama esimerkki lottajärjestöön liittymisestä. Lottajärjestön toimintaan osallistuminen ei ollut vain perheenjäseniltä mallinnettu asia, vaan siihen vaikutti naispuolisten mukaan ystäväpiirin antama esimerkki. Joillakin haastateltavilla vaikutteita ja painetta järjestön toiminnassa mukana olemiseen aiheutti kokonainen kyläyhteisö. Sotaveteraanien taholla tällaista vaikutusta ei ollut, vaan varusmiespal-

velukseen meneminen ja sotaan osallistuminen olivat itsestäänselvyksiä, joihin ei nähty mitään muuta vaihtoehtoa. Niistä ei juuri keskusteltu oman perheen tai ystävien kanssa.

Pikkulottien ja sotilaspoikien kokemuksissa nousee esille puolestaan harrastusmahdollisuuden käsite ja vapaa-ajan vieton näkökulma. Toiminta maanpuolustusjärjestöjen tyttö- ja poikatyössä nähtiin mukavana tekemisenä, johon yhteisö, erityisesti oma ystäväpiiri kannusti. Rintamakokemusta omaavan sukupolven muistitiedossa tällaista näkökulmaa ei ole. Lottien ja sotaveteraanien näkemyksissä puolestaan maanpuolustuksellinen toiminta oli itsestäänselvyys ja automaatio, joka muodosti arjen rutiinit. Sota oli osa rintamakokemusta omaavien haastateltavien arkea siinä missä nuorempi sukupolvi osasi erottaa sodan ja ”normaalin” arjen toiminnan toisistaan.

Oppimisen ja kasvatuksen kokemukset yhdistävät molempia haastatteluryhmiä. Molemmat haastatteluryhmät kokivat, että Lottajärjestö, Puolustusvoimien tarjoama sotilaskoulutus ja sotilaspoikatoiminta pyrkivät kasvattamaan ja vahvistamaan heidän maanpuolustustahtoaan. Pääasiassa kasvatukselliset tavoitteet korostuvat juuri henkisel­lä tasolla. Sotaveteraanit ja sotilaspojat mainitsevat haastatteluissa sotilaskoulutuksen isänmaallisen retoriikan ja lotat sekä pikkulotat isänmaallisen sisällön osana lottatoimintaa.

Keskeisin ero haastatteluryhmien maanpuolustustahto-käsityksissä on maanpuolustustahdon liittäminen voimakkaasti sotatilaan, aseelliseen puolustukseen ja sotimiseen. Rintamakokemusta omaavien haastateltavien määrittelyissä sotiminen ja aseellinen puolustaminen sekä fyysinen, konkreettinen tekeminen korostui huomattavasti toista haastatteluryhmää enemmän. Nuorempi sukupolvi mielsi maanpuolustustahdon enemmänkin henkisenä, mentaalisenä käsitteenä. Havaintoa voidaankin selittää juuri veteraanisukupolven omalla rintamakokemuksella, jossa korostuvat omat sotakokemukset ja -teot.

5.2 Maanpuolustus- ja isänmaa-käsitysten vertailu

Maanpuolustus-käsite jakautui rintamasukupolven näkökulmasta kahteen osaan: aseelliseen puolustukseen ja yhteiskunnalliseen toimijuuteen, johon sisältyy perheen toiminta ja yhteiskunnallinen aktiivisuus esimerkiksi järjestötasolla. Nuorempi sukupolvi puolestaan jakoi maanpuolustus-käsitteen kolmeen eri ulottuvuuteen: valtioon, armeijaan ja maanpuolustusjärjestöihin sekä yksilöön. Merkittävin eroavaisuus tässä jaottelussa on se, millaisessa roolissa valtio näissä määritelmässä nähdään.

Rintamasukupolven määritelmässä valtio, isänmaa, on kansan toiminnan kohde, objekti, jota puolustetaan kaikissa tilanteissa. Valtio nähdään uhrina, jonka alueita vihollinen uhkaa. Huomion arvoista on erityisesti se, että valtio-termiä ei juurikaan käytetä, vaan sen synonyymina toistuu isänmaan käsite. Nuoremman ikäluokan määritelmässä puolestaan valtion käsite on toistuva, eikä isänmaan käsitettä käytetä kuin maanpuolustustahtoa kuvattaessa. Valtio on heidän määritelmässään aktiivinen toimija, jonka tehtävä on taata puitteet uskottavalle maanpuolustukselle ja rahoittaa sitä riittävästi. Valtio on taho, joka ylläpitää sotilasorganisaatiota puolustaakseen maantieteellisiä alueitaan ja jonka velvollisuuksiin kuuluu tarjota kansalaisilleen mahdollisuudet riittäviin maanpuolustustaitoihin.

Rintamasukupolven maanpuolustus-määritelmässä korostuu puolustussodan ja hyökkäävän vihollisen uhka. Maanpuolustus mielletään vanhemman ikäluokan määritelmässä kiinteäksi osaksi jokapäiväistä arkea. Nuoremman sukupolven käsityksistä voidaan löytää kaksi maanpuolustuksen ajallista tasoa: rauhan ajan ja sota-ajan maanpuolustus. Rauhan aika, tavallinen arki, on aikaa, jolloin yksilöllä on mahdollisuus osallistua vapaaehtoiseen maanpuolustustoimintaan. Se nähdään aikana, jolloin varaudutaan mahdolliseen sodan uhkaan.

Molempia ikäluokkia yhdistää ymmärrys maanpuolustuksen tärkeydestä. Nuoremman ikäluokan käsityksissä nousi esille yksilön oma tahto ja halu maanpuolustuksen toteuttamiseen. Vanhemmalle ikäpolvelle maanpuolustus puolestaan oli itsestään selvää, näkyvää toimintaa, jonka merkitystä ei sen suuremmin pohdittu tai kyseenalaistettu.

Keskeisin eroavaisuus kahden eri ikäluokan väliltä löytyy kuitenkin niiden isänmaakäsityksistä. Rintamasukupolvi ymmärtää isänmaan käsitteen maantieteellisenä alu-

eenä, jolla on selkeät valtiolliset rajat. Valtio ja isänmaa olivat toistensa synonyymeja. Maanpuolustuksen keskeisin tehtävä on puolustaa rajoja ja valtion maa-alueita. Nuorempien haastateltavien määritelmässä isänmaa näyttäytyi toisenlaisessa näkökulmassa. Isänmaa merkitsi heille kotiseutua, kulttuuria ja elämäntapaa- ja arvoja. Valtiollisten rajojen puolustamisen sijaan, nuoremmat haastateltavat katsoivat maanpuolustuksen tehtäväksi juuri näiden asioiden puolustamisen, ei niinkään valtion fyysisten rajojen tai maa-alueiden puolustamista.

6. Pyhä, yhteisö ja yksilö – isänmaa uskonnollisena kulttina

Tässä osiossa tarkastelen ja peilaan lottien, sotaveteraanien, pikkulottien ja jatkosodan jälkeen asepalveluksensa suorittaneiden sotilaspoikien muistitietoaineista Émile Durkheimin uskontososiologiseen tutkimukseen *Uskontoelämän alkeismuodot*. Tarkoituksena ei kuitenkaan ole avata tutkimusta läpikotaisesti, vaan nostaa esille keskeisimmät yhtäläisyydet, jotka yhdistävät Australian heimojen primitiivisiä uskontoja ja jatkosodan kokeneiden kokemuksia isänmaasta ja maanpuolustustahdosta. Näiden aineiden avulla voidaan löytää vastaus siihen, voidaanko isänmaa nähdä uskonnon kaltaisena pyhänä ja palvonnan kohteena.

6.1 Pyhä isänmaa ja yhteisön ylläpitävä voima

Ensimmäinen yhtäläisyys Durkheimin teorian ja muistitietoaineksesta nousevien kokemusten välillä on ajatusjärjestelmä, jonka mukaan uskonnollinen ajattelu rakentuu kahdesta osasta: pyhästä ja profaanista. Profaani, epäpyhä, pyritään pitämään selkeästi irrallaan pyhästä. Profaani pyritään eristämään pyhästä erilaisilla kielloilla. Yhtenä tällaisena esimerkkinä on Durkheimin esittämä *par excellence*, pyhän esine, jota epäpyhä ei saa lähestyä ilman rankaisua. On kuitenkin huomattava, ettei kielto kuitenkaan ole täysin aukoton. Durkheimin mukaan on kuitenkin muistettava, että pyhän ja epäpyhän lähestyessä toisiaan, niiden molempien luonne ei voi pysyä samana.¹¹⁹

Pyhän ja profaanin jaottelu on havaittavissa myös jatkosodan kokeneiden muistitietoaineksessa. Molemmat haastatteluryhmistäni nostavat esiin isänmaan ja valtion käsitteen. Heidän kuvauksiaan yhdistää myös isänmaan tai valtion ulkopuolisen vihollisen käsite. Tuon ulkopuolisen vihollisen toiminnalle haastateltavien kuvauksissa on tyypillistä halu vahingoittaa ja hyökätä sekä uhata haastateltavien yhteisöä. Tässä asetelmassa pyhän esineen, *par excellencen*, asemaan nousee isänmaa.

Haasteltavien mukaan yksilön ja yhteisön velvollisuus on puolustaa isänmaata vihollisen uhatessa ja rankaista sitä puolustamalla sitä aseellisesti tai sanallisesti. Äärimilleen vietynä vihollisen rankaisemisen keino on sotiminen, jonka pyhän puolustaminen oikeuttaa. Muistitietoaineksen pohjalta isänmaa voidaankin siis nähdä Durk-

¹¹⁹ Durkheim 1980, 55-59.

heimin tarkoittamana pyhänä, uskonnollisena kulttina. Profaanin, epäpyhän roolin tässä ajattelussa saa ulkopuolinen, hyökkäävä vihollinen ja isänmaata vahingoittamaan pyrkivä, epäisänmaallinen toiminta myös yhteisön sisällä. Haastatteluaineistoissa profaanin, ulkoapäin hyökkääväksi viholliseksi määriteltiin Neuvostoliitto, sittemmin Venäjä.

Haastatteluaineistosta nouseva profaanikäsitys on selitettävissä nationalismiin liittyvällä ryhmäkäyttäytymisellä. Sigmund Freudin psykoanalyttisen teorian mukaan ryhmän, tässä tapauksessa suomalaisten, ulkopuolella on muiden sosiaalisten ryhmien kategoria, josta muodostuu vastakuvien sarja. Näiden ryhmien piirteet siis heijastetaan pois omasta sosiaalisesta ryhmästä. Mikäli oma ryhmä on tullut uhatuksi tai sorretuksi, vastakuvilla on taipumus muodostua aktiivisiksi viholliskuviksi. Sota-ajan sukupolvien näkökulmasta muun muassa talvisota selittää venäläisen viholliskuvan aktivoitumista. Näitä viholliskuvia vastaan omaa sosiaalista ryhmää tulee vahvistaa, yhtenäistää ja lujittaa ryhmän jäsenten lojaliteettisuhdetta. Tällainen keino näyttäisi olevan juuri maanpuolustustoiminta, joka korosti yhtenäisyyden, auttamisen ja oman panoksen antamista koko yhteisön eteen. Vastakuvien pohjalta muodostuneelle viholliskuvalle on tyypillistä sen ilmeisyys ja yksinkertaisuus.¹²⁰

Toinen olennainen yhtymäkohta Australian primitiivisten heimouskontojen ja jatkosodan kokeneiden välillä on sosiaalisen yhteisön käsite. Durkheim käyttää ihmisryhmästä klaanin käsitettä. Klaani on välttämätön rooli yhteiselämän kannalta. Hänen mukaansa klaanista voidaan erottaa kaksi erilaista piirrettä.

Ensinnäkin, klaani ei perustu sukulaisuussuhteisiin, vaan siihen, että klaanin jäsenillä on sama nimi. Siitä huolimatta klaani kokee olevansa yksi suuri suku, jossa kokemuksellinen sukulaisuus luo velvoitteet toisia klaanin jäseniä kohtaan. Toiseksi, jokaisella klaanilla on oma toteeminsa, esineensä tai asiansa, johon se kokee olevan erityisessä suhteessa. Koko klaanin toteemi on koko yhteisön toteemi, eikä kahdella klaanilla voi olla samaa toteemia. Durkheimin mukaan toteemi voi olla jokin esine, eläin, kasvi tai maantieteellinen seikka, kuten esimerkiksi alue.¹²¹

Durkheimin klaani-ajattelu voidaan tavoittaa myös jatkosodan kokeneiden haastatteluissa. Tässä tapauksessa isänmaa, haastateltavien näkemyksissä Suomi, saa toteemin

¹²⁰ Vuorinen 2005, 247-248.

¹²¹ Durheim 1980, 112-115.

roolin. Klaani kantaa nimeä Suomi ja siihen kuuluu yhteisön jäsenet, suomalaiset. Sosiaalisen yhteisön rooli korostui haastateltavien määrittelyissä. Isänmaan puolustaminen nähtiin kaikkien kyseenlaistamattomana velvollisuutena, jolloin toteemi, isänmaa, nähtiin kaikkien yhteisenä toiminnan kohteena. Ajatukseen isänmaan puolustamisesta nidottiin muiden yhteisön jäsenten samankaltainen toiminta, ystävien asenteet ja perheiden vaikutukset. Myös Durkheimin teoriassa isän ja äidin toteemilla nähtiin vaikutuksia lapsen toteemin periytymiseen¹²². Haastateltavien toteemiksi siis muodostui isänmaa, Suomi, sillä he kokivat olevansa yksilöinä ja yhteisönä erityisessä asemassa ja velvollisuussuhteessa sen kanssa. Toisaalta haastatteluissa nousi esille myös yksilön velvollisuus muiden yhteisön jäsenten asianmukaiseen kohteluun ja yhteisön tasapainon ylläpitämiseen. Muistitietoaineksesta nousevaa klaaniajattelua tukee myös Durkheimin huomio maantieteellisestä toteemista, jossa esi-isien työt ja elämä nostavat kyseisen alueen toteemin rooliin¹²³. Menneiden sukupolvien työn ja suomalaisen elämäntavan säilyttäminen nousivat myös haastateltavien näkemyksissä.

Kolmantena yhtäläisyytenä Australian primitiivisten heimouskontojen ja jatkosodan kokeneiden haastatteluista nousevien isänmaa-näkemyksen välillä on niiden rakentuminen. Durkheimin mukaan uskonnolliset ilmiöt määrittyvät pyhään liitettävien asioiden suhteesta. Yhdessä pyhien asioiden suhteet muodostavat uskonnollisen, yhteinäisen ja ainutlaatuisen järjestelmän. Uskonnolliset ilmiöt voidaan jakaa kahteen eri kategoriaan: uskomuksiin ja riitteihin. Uskomukset ovat yksilön ja yhteisön muodostamia mielipiteitä ja riitit niiden käytännöllisiä toimintamuotoja, joita yhteisö toteuttaa. Ennen kuin riittä voidaan toteuttaa ja kuvailla, pitää tavoittaa sen takana oleva mielipide ja ajatusmaailma.¹²⁴

Uskonnollisen ilmiön rakentuminen voidaan tavoittaa myös haastateltavien kokemuksista ja niiden takana vaikuttaneiden sosiaalisten organisaatioiden, kuten Lotta Svärd -järjestön ja Puolustusvoimien ideologioista. Lottatoiminnan aattelliset peruslähtökohdat koti-uskonto-isänmaa tunnustettiin järjestön toiminnassa. Paikallisosastojen tärkein tehtävä oli tarjota tätä ajatusmaailmaa tukevaa koulutusta.¹²⁵ Sotaveteraanit ja sotilaspojat puolestaan mielsivät sotilaskoulutuksen taidoiksi, joiden avulla isänmaata voidaan puolustaa. Durkheimin teoriaan viitaten, voidaankin nähdä, että

¹²² Durkheim 1980, 113.

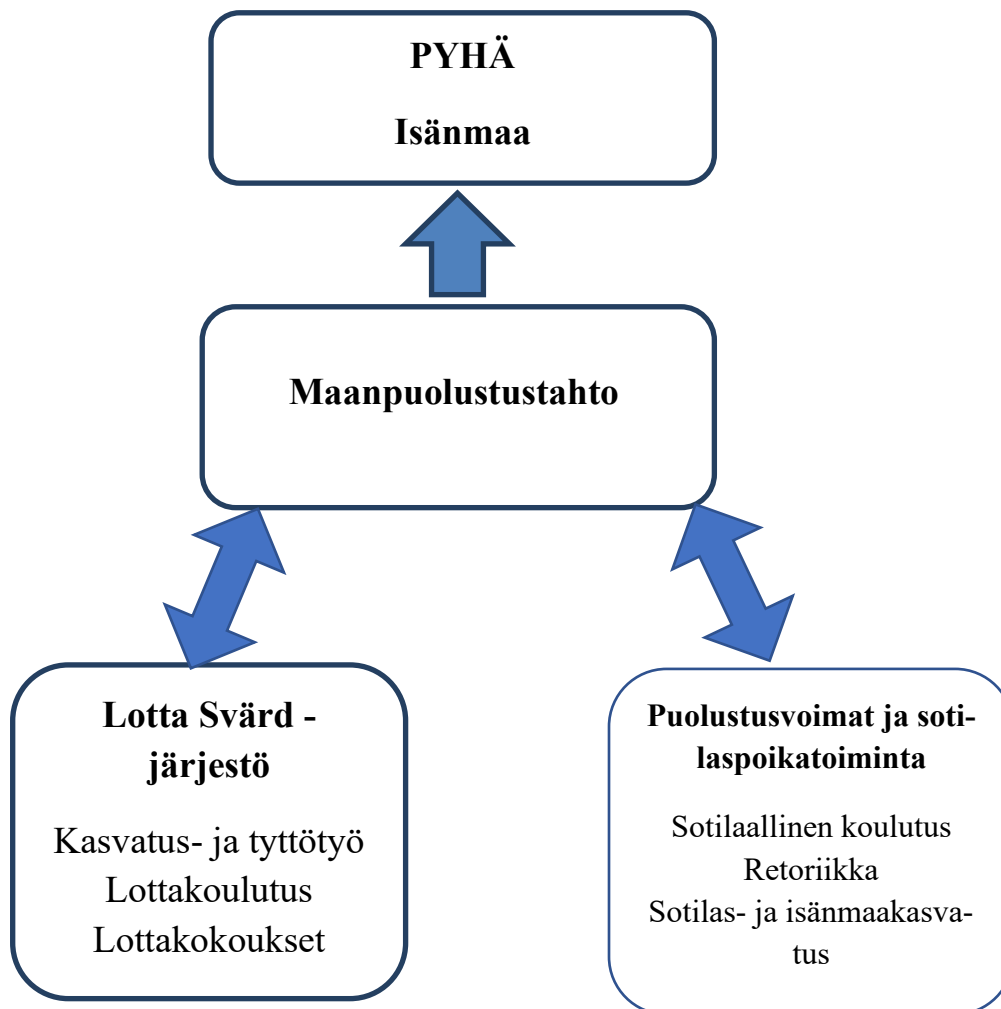
¹²³ Durkheim 1980, 114.

¹²⁴ Durkheim 1980, 55.

¹²⁵ Pohls & Latva-Äijö 2009, 59, 106.

yleinen mielipide haastateltavien näkökulmasta oli se, että isänmaata kuuluu puolustaa ja sen eteen tulee tehdä parhaansa. Riitteinä puolestaan voidaan nähdä haastatte- luissa esiin nousevat lottakokoukset, isänmaalliset tilaisuudet kuin sotilasvala ja lot- talupauskin.

Kuva 2. Pyhää ylläpitävät riitit Lotta Svärd- järjestössä ja sotilaskoulutuksessa

7. Johtopäätökset ja jatkotutkimushaasteet

7.1 Johtopäätökset

Haastattelemini jatkosodan veteraanien, lottien, pikkulottien sekä jatkosodan jälkeen asepalveluksensa suorittaneiden sotilaspoikien maanpuolustustahto-käsityksissä yhtenevänä tekijänä korostui maanpuolustustahto oppimis- ja kasvuprosessina. Tuohon prosessiin katsottiin vaikuttavan erityisesti perheen ja lähipiirin asenteet, sosiaalisten organisaatioiden, kuten Lotta Svärd-järjestön, Puolustusvoimien sekä sotilaspoikatoiminnassakin opitut arvot ja asenteet. Lisäksi asuinpaikka, kylä tai kyläyhteisö nähtiin merkityksellisenä tuossa kasvuprosessissa. Yhteisön nähtiin kasvattavan ja opettavan maanpuolustustahtoon.

Yhteistä kaikkien haastateltavien maanpuolustustahto-käsityksille oli se, että maanpuolustustahtoa pidettiin suomalaisille niin sosiaalisesti kuin yhteiskunnallisestikin merkittävänä asiana. Sen tarkoitusta tai olemassaoloa ei kyseenalaistettu, vaan sitä pidettiin jokaiseen yksilöön sisäänrakennettuna asiana. Siihen liitettiin velvollisuus isänmaata, yhteisöä, vanhempia sukupolvia ja toista yhteisön jäsentä kohtaan. Kiinnostava haastatteluista nouseva piirre on se, että tärkeänä, jopa korvaamattomana pidettyä asiaa oli lähes kaikkien haastateltavien vaikea luonnehtia tai kuvailla. Tämä havainto tukee myös sisäänrakennetun tunteen tulkintaa, joka muistitietoineksesta nousee esille.

Jatkosodan vaikutus näkyy myös maanpuolustustahdon määritelmässä. Rintamalla olleiden henkilöiden haastattelussa maanpuolustustahto liitettiin kiinteämmin aseelliseen sodankäyntiin siinä missä rintamakokemusta omaamattomat mielsivät maanpuolustustahdon enemmänkin henkiseksi, psykologiseksi käsitteeksi, josta kuitenkin löydettävissä monta eri toiminnan ulottuvuutta. Maanpuolustuksen ja maanpuolustustahdon käsitteet eriytyivät nuoremman ikäluokan haastatteluissa vanhempaa ikäpolvea selkeämmin. Tätä eroa voidaan selittää juuri henkilökohtaisella rintamakokemuksella, jota nuoremmalta ikäryhmältä ei löytynyt.

Maanpuolustus nähtiin molemmissa haastatteluissa isänmaan hyväksi ja sen puolustamiseksi tehtävänä toimintana. Se on jaoteltavissa kahdella eri tavalla. Ensimmäinen niistä on aseellinen puolustus ja yhteiskunnalliseen toimijuus. Tai toiseksi, valtion, armeija sekä maanpuolustusjärjestöt ja yksilö. Lisäksi maanpuolustuksen käsitteestä

voidaan erottaa kaksi ajallista ulottuvuutta: rauhan aika ja sota-aika. Veteraanisukupolven määritelmässä puolestaan maanpuolustus nähtiin osana jokapäiväistä arkea. Maanpuolustustahto-käsitteeseen tällaista ajallisuutta ei kuitenkaan liitetty. Maanpuolustustahto näyttäytyi pysyvänä ja muuttumattomana eikä ajallisuus tai ympäristö näyttäisi haastattelujen perusteella muuttavan käsitteeseen liitettyä sisältöä.

Veteraanisukupolven isänmaa-määritelmässä korostui käsitys puolustettavasta maantieteellisestä alueesta, jolla on selkeät rajat. Nuorempi ikäpolvi puolestaan katsoi, että isänmaa ei ole pelkästään maantieteellinen alue, vaan siihen kuuluvat muun muassa suomalainen kulttuuri, sivistys ja menneiden sukupolvien arvostaminen. Isänmaa nähtiin perimmäisenä arvona, itseisarvona, johon suomalaisen yhteiskunnan arki perustuu. Nuoremman sukupolven haastatteluiden perusteella voidaankin siis todeta, että heidän ajatuksensa isänmaasta myötäilee pitkälti klassisen patriotismin ideologiaa. Rintamakokemusta omaavien haastateltavien näkemyksissä korostui nationalistinen käsitys maantieteelliset rajat omaavasta kansallisvaltiosta. Jatkosodan voidaan siis sanoa vaikuttaneen kahden eri ikäluokan maanpuolustustahto-, maanpuolustus- kuin isänmaa-käsityksiin.

Huolimatta siitä, että tässä tutkimuksessa käytetty tutkimusaineisto koostuu yksilöiden henkilökohtaisista kokemuksista, muistoista ja näkemyksistä, voidaan aineiston perusteella maanpuolustustahto määritellä seuraavasti:

Maanpuolustustahto on yksilön oppimis- ja kasvuprosessi, johon heijastuvat hänen sosiaalisen lähipiirinsä asenteet, arvot ja toimintamallit. Maanpuolustustahdon avulla yksilö tulee osaksi yhteisöä. Maanpuolustustahdon johdannaisia, konkreettisia ilmentymiä ovat maapuolustukselliset organisaatiot, sosiaaliset organisaatiot ja yhteiskunnalliset organisaatiot. Niiden toimintamallit perustuvat yleisesti hyväksytyyn mielipiteeseen isänmaan itseisarvosta.

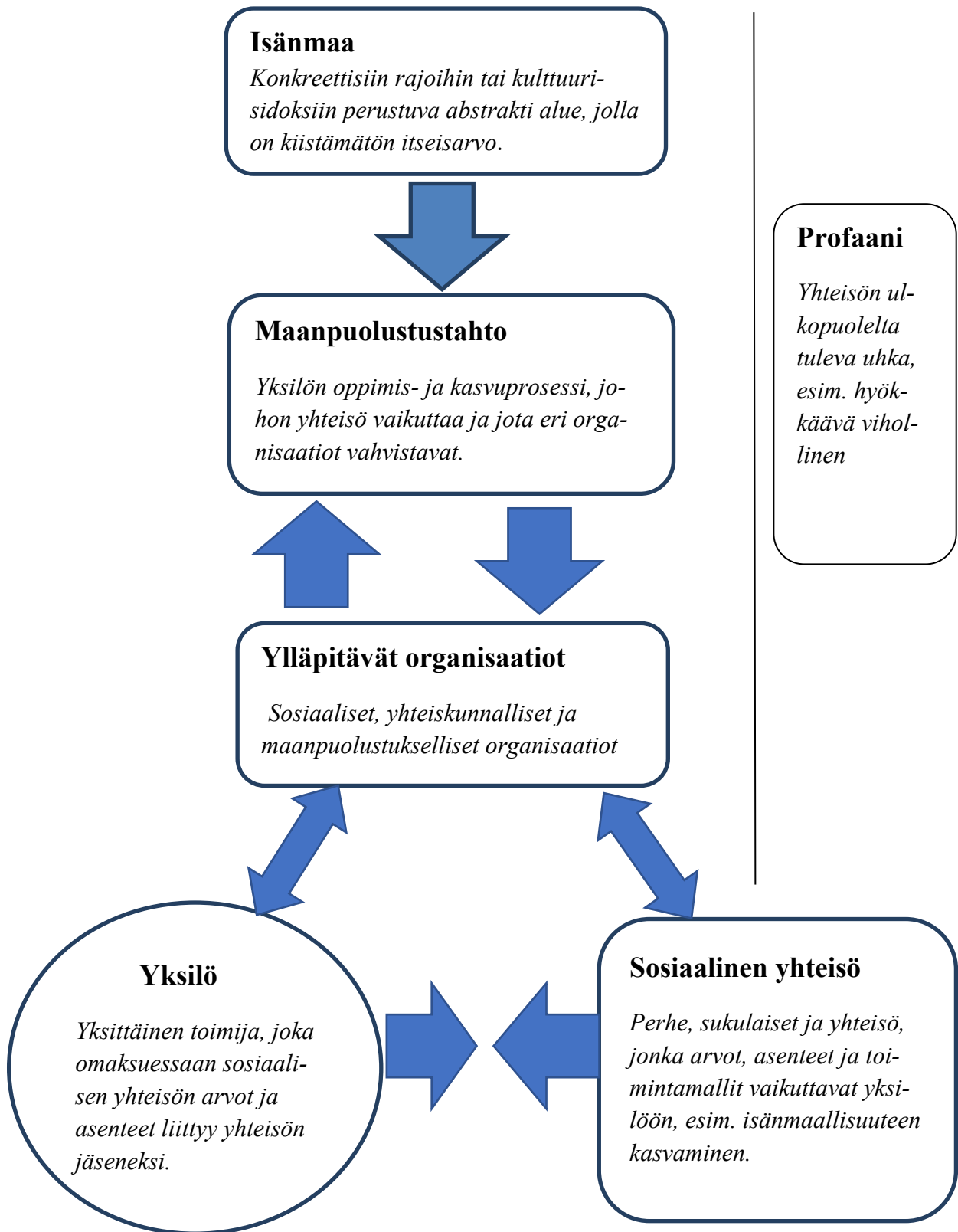
Ottaen huomioon määritelmän muistitiedollisen lähtökohdan, sen yleistettävyyteen on syytä suhtautua kyseenalaistaen. Määritelmän rakentumista sekä maanpuolustustahdon syntyä ja sen suhdetta yhteisöön ja yksilöön on pyritty avaamaan kuvassa kolme.

Neljäntenä tutkimuskysymyksenä tässä tutkimuksessa oli tarkoitus selvittää, voidaanko isänmaa nähdä Émile Durkheimin tarkoittamana pyhänä. Muistitietoaineiston pohjalta tehdyn tarkastelun näkökulmasta katsottuna, isänmaa voidaan nähdä yhtei-

sön toteemina, pyhänä, jonka ympärille muodostuu uskonnollinen järjestelmä. Isänmaa voidaan nähdä Durkheimin tarkoittamana pyhänä, jonka vastakohta on profaani ulkoinen vihollinen ja yhteisön sisältä nousevat epäisänmaalliset käytösmallit. Sotajan sukupolvien haastatteluissa ulkoisella uhalla tarkoitettiin pääasiassa Venäjää. Uskonnollisen järjestelmän peruspalikoina, mielipiteinä ja niitä toteuttavina riitteinä voidaan nähdä yleisesti hyväksytty käsitys isänmaan puolustamisen tärkeydestä ja riitteinä maanpuolustuksellinen toiminta erilaisissa sosiaalisissa organisaatioissa, kuten maanpuolustusjärjestöissä ja Puolustusvoimissa. Pyhää ylläpitävänä klaanina, ryhmänä toimivat suomalaiset.

Durkheimin uskontososiologinen teoria on tämän tutkimuksen kannalta olennainen, sillä sen avulla voidaan tavoittaa käsitys perimmäisestä, pyhästä, jonka ympärille koko maanpuolustuksellinen ja yhteiskuntallinen toiminta haastatteluaineiston mukaan on kietoutunut. Se selittää ja syventää ymmärrystä siitä, miksi lotat ja lottatyöt ovat vapaaehtoisesti halunneet toimia naisille suunnatussa maanpuolustusjärjestössä ja mikä sai pikkupojat innostumaan sotilaspoikatoiminnasta. Kaiken näyttäisi olevan pyhä, isänmaa.

Kuva 3. Maanpuolustustahdon synty ja isänmaa pyhänä

7.2 Jatkotutkimushaasteet

Maanpuolustustahdon tutkimus on pitkään keskittynyt määrälliseen mittaamiseen. 2010-luvulle tultaessa käsitteen määrittelyyn ja sisältöön on alettu kiinnittää enemmän huomiota muun muassa Maanpuolustuskorkeakoulun Tahto2-tutkimusprojektissa. Kehityssuunta avaa aivan uusia näkökulmia kansallisen turvallisuuden ja maanpuolustukseen sekä asevelvollisuuden uudistamiseen liittyvässä keskustelussa.

Tässä tutkimuksessa tavoitteena oli selvittää sota-ajan sukupolvien näkemyksiä maanpuolustustahdosta ja isänmaasta. Käytössä olleen haastatteluaineiston pohjalta nousi runsaasti erilaisia määritelmiä, mielikuvia ja jopa kokonainen, aineistolähtöinen määritelmä maanpuolustustahdolle. Näiden tulkintojen ja määritelmän vahvistamiseksi tarvitaan edelleen lisää tieteellistä tutkimusta, jotta sota-ajan sukupolvien maanpuolustustahtoa ja isänmaa-käsitystä voidaan kuvata yleistävällä tasolla.

Maanpuolustustahtoon liitettyjen mielikuvien ja näkemysten tavoittaminen on olennaista, sillä ilman käsitystä siitä, millainen mielikuva sota-ajan sukupolvilla oli isänmaasta ja maanpuolustuksesta, sota-ajan luonnetta ja ”ajan henkeä” ei voida täysin ymmärtää. Henkisen ilmapiirin ymmärtäminen on yksi historiantutkimuksen kulmakivistä, joka pitää tutkija poissa anakronismin polulta. Luonteva jatkotutkimuspolku olisikin se, että tämän tutkimuksen tuloksia vahvistettaisiin kvantitatiivisen tutkimuksen avulla. Jatkotutkimuksen toteuttamisella alkaa olla kiire, sillä sota-ajan kokeneiden, erityisesti rintamalla palvelleiden, henkilöiden määrä vähenee vuosi vuodelta. Yksi tutkimuksen haasteista liittyykin juuri ikääntyneiden informanttien tavoittamiseen.

Tässä tutkimuksessa valokeilassa oli sota-ajan sukupolvien näkemykset ja mielikuvat. Historiantutkimuksen laaja-alaisuuden kannalta olisikin kiinnostavaa, mikäli tämän tutkimuksen tietojen pohjalta voitaisiin synnyttää vertailuasetelma esimerkiksi sota-ajan sukupolvien ja 2010-luvun nuorten maanpuolustustahto-käsitysten välille. Uskon, että vertaileva tutkimus antaisi olennaista tietoa esimerkiksi Suomen puolustusratkaisun tulevaisuudesta.

Käsillä oleva tutkimus osoitti, että sota-ajan sukupolvien maanpuolustustahtoon ja maanpuolustustoimintaan osallistumiseen vaikuttivat selkeästi heidän sosiaalinen

ympäristönsä: perhe, ystäväpiiri sekä asuinympäristönsä. Tämä aineistosta noussut seikka avaa kiinnostavan jatkotutkimusaiheen, jossa huomio kiinnittyy suomalaisten perheiden ja kotien kotikasvatukseen 1900-luvun alun ja sota-ajan Suomessa. Kiinnitettiinkö isänmaallisuuskasvatukseen huomiota suomalaisissa kodeissa ja jos, niin millä tavalla ja miksi? Huomionkiinnittäminen kotikasvatukseen ja kotien arvoihin toisi varmasti uutta näkökulmaa myös suomalaisen patriotismin tutkimukseen, jonka katseet usein suunnataan suuriin ihmismassoihin ja yhteiskunnalliselle tasolle.

Lähteet

Alkuperäisaineisto

Haastatteluaineisto

Frick, Helvi; lotta, synt. 1917. Haast. Lotta Saarenmaa 11.8.2014. Tekijän hallussa.

Green, Hilikka; lotta, synt. 1919. Haast. Lotta Saarenmaa. Tekijän hallussa.

Karumaa, Aila; pikkulotta, synt. 1928. Haast. Lotta Saarenmaa 4.8.2014. Tekijän hallussa.

Kirjavainen, Sirkka; pikkulotta, synt. 1927. Haast. Lotta Saarenmaa 28.7.2014. Tekijän hallussa.

Kiviranta, Jorma; jatkosodan veteraani, synt. 1923. Haast. Lotta Saarenmaa 28.10.2013. Tekijän hallussa

Lehtoila, Helge; jatkosodan veteraani, synt. 1924. Haast. Lotta Saarenmaa 22.10.2013. Tekijän hallussa.

Lätti, Erkki; vuoden 1947 varusmies, sotilaspoika synt. 1928. Haast. Lotta Saarenmaa 25.10.2013. Tekijän hallussa.

Nikula, Eero; vuoden 1948 varusmies, sotilaspoika synt. 1929. Haast. Lotta Saarenmaa 14.11.2013. Tekijän hallussa.

Martikainen, Kirsti; lotta, synt.1923. Haast. Lotta Saarenmaa 28.8.2014. Tekijän hallussa.

Pöyry, Oiva; vuoden 1950 varusmies, synt. 1930. Haast. Lotta Saarenmaa 22.10.2013. Tekijän hallussa.

Raakkula, Saara; pikkulotta, synt. 1926. Haast. Lotta Saarenmaa 28.7.2014. Tekijän hallussa.

Painetut lähteet

Lotta Svärd-yhdistyksen keskustoimikunta: *Valkoinen kirja*. F. Tilgmannin kirjapaino, Helsinki 1928.

Maavoimien esikunta: *Varusmies 2012. Opas varusmiespalvelukseen valmistautuvalle*. Juvenes Print, 2011.

Terho, Sampo: Esipuhe. *Näkökulmia maanpuolustustahtoon*. Toim. Sampo Terho. Maanpuolustuskorkeakoulu, Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos. Edita Prima Oy, 2010.

Tutkimuskirjallisuus

Andersson, Benedict: *Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua*. Alkuteos: *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (1983). Suom. Joel Kuortti. Vastapaino, Tampere 2007.

Bourke, Joanna: Uusi sotahistoria. *Ihminen sodassa. Suomalaisien kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Toim. Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki. Minerva, Helsinki 2014.

Durkheim, Émilie: *Uskontoelämän alkeismuodot, Australialainen toteemijärjestelmä*. Alkuteos: *Les formes élémentaires de la vie religieuse, Le système totémique en Australie* (1912). Suom. Seppo Randell. Tammi, Helsinki 1980.

Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija: *Muistitietotutkimus, metodologisia kysymyksiä*. Hakapaino Oy, Helsinki 2006.

Hobsbawm, Eric: *Nationalismi*. Alkuteos: *Nations and Nationalism Since 1780* (1992). Suom. Jari Sedergrén, Jussi Träskilä ja Risto Kunnari. Vastapaino, Tampere 1994.

Husserl, Edmund: *Fenomenologian idea*. Lokikirjat, Helsinki 2009.

Kemiläinen, Aira: *Nationalismi, kansallistunne-kansallisuusaate-kansallisvaltio. Puolustustahdon synty*. Turvallisuustieteellisen tutkimuskeskuksen vuosikirja IV. Gummerus Oy, Jyväskylä 1993.

Kivimäki, Ville: *Murtuneet mielet. Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939–1945*. WSOY, 2013.

Koskimies Airi ja Rafael: *Suomen lotta. Katsaus lottajärjestön toimintaan*. Weilin & Göös Ab, Helsinki 1964.

Kronlund, Jarl: *Suomen puolustuslaitos 1918–1939*. WSOY Porvoo, 1989.

Kronlund, Jarl: *Puolustuslaitos ja suojeluskunnat 1917–1944*. Raja railona – näkökulmia suojeluskuntiin. Toim. Risto Alapuro. WSOY Porvoo, 1998.

Kulju, Mika: *Raatteen tie, talvisodan sankaritarina*. Bookwell oy, Juva 2011.

Kulomaa, Jukka: *Käpykaartiin? Sotilaskarkuruus Suomen armeijassa jatkosodan aikana*. Painatuskeskus Oy, Helsinki 1995.

Kuula, Arja: *Tutkimusetiikka, aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Bookwell oy, Jyväskylä 2006.

Laitinen, Kari & Nokkala, Arto: *Suomalainen asevelvollisuus – Historiaa, haasteita ja tulevaisuutta*. Puolustusministeriön julkaisuja 1/2005. Gummerus kirjapaino Oy, Saarijärvi 2005.

Latva-Äijö, Annika: *Lotta Svärdin synty. Järjestö, armeija, naiseus 1918 – 1928*. Otavan kirjapaino Oy, Keuruu 2004.

Liikanen, Ilkka: *Kansallinen yhtenäisyys ja kansanvalta – suomalainen nationalismi*. Nationalismit. Toim. Jussi Pakkasvirta & Pasi Saukkonen. WS Bookwell Oy, Porvoo 2005.

Leimu, Heikki & Harinen, Olli & Sinkko, Risto: *Maanpuolustustahdon tutkimusperinne Suomessa ja Ruotsissa*. Maanpuolustuskorkeakoulun käyttämistieteiden laitoksen julkaisusarja 1 nro 1/2008. Edita Prima Oy, Helsinki 2008.

Metsämuuronen, Jari: *Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä*. Gummerus kirjapaino Oy, Jyväskylä 2003.

Miettinen, Timo & Pulkkinen, Simo & Taipale, Joonas (toim.): *Fenomenologian ydinkysymyksiä*. Gaudeamus, Helsinki 2010.

Mäkinen, Petteri: *Historian punaiset langat, isänmaan historia-oppiaine ja sen opetukset jatkosodan armeijan käytössä*. Suomen historian pro gradu-tutkielma. Tampereen yliopisto 2006.

Näre, Sari & Kirves, Jenni: *Ruma sota, talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*. WS Bookwell oy Juva, 2008.

Pohls, Maritta & Latva-Äijö, Annika: *Lotta Svärd – käytännön isänmaallisuutta*. Otavan kirjapaino Oy, Keuruu 2009.

Saarenmaa, Lotta: *Kaiken tämän minä tahdon kunniani ja omatuntoni mukaan täyttää, Maanpuolustustahto ja asepalvelus jatkosodan aikana asevelvollisuuden suorittaneiden ja sodan jälkeen palvelukseen astuneiden kokemuksina*. Suomen historian kandidaattitutkielma. Turun yliopisto, 2014.

Selen, Kari & Pylkkänen, Ali: *Sarkatakkien armeija, Suojeluskunnat ja suojeluskuntalaiset 1918–1944*. WSOY, Juva 2004.

Simola, Outi: *”Ilomielin valmiina palvelemaan kun kutsuvi syntymämaani”, Pikku-lottien ja suojeluskuntapoikien kansalaiskasvatus eteläpohjalaisessa paikallisyhteisössä 1927–1939*. Suomen historian pro gradu-tutkielma. Tampereen yliopisto 2009.

Sulamaa, Kaarle: *Lotta Svärd – Uskonto ja isänmaa*. Helsinki University Press, Helsinki 1992.

Syrjö, Veli-Matti & Karjalainen, Mikko & Elfvengren, Eero (toim.): *Suomen Puolustusvoimat 1944-1974, Puolustusvoimien rauhan ajan historia osa 2*. Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorianlaitos. WS Bookwell Oy, 2006

Tallberg, Teemu: *Miten tutkia maanpuolustusta toimintana ja sosiaalisina suhteina? Puolustuskannalla – yhteiskuntatieteellistä ja historiallista tutkimusta maanpuolustuksesta ja asevelvollisuudesta*. Tallberg, Teemu & Ojajärvi, Anni & Laukkanen, Tiia (toim.) Nuorisotutkimusseura, 2017.

Tallberg, Teemu & Puustinen, Alisa & Kosonen, Jarkko: *Maanpuolustuskorkeakoulun tutkimus laajentaa käsitystä maanpuolustustahdosta*. Puolustustutkimuksen vuosikirja. Juvenes Print, Tampere 2018.

Tepora, Tuomas: *Sinun puolestas elää ja kuolla. Suomen liput, nationalismi ja veriuhri*. WSOY, Juva 2011.

Ukkonen, Taina: *Menneisyyden tulkinta kertomalla, muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina*. Hakapaino Oy, Helsinki 2000.

Varto, Juha: *Fenomenologinen tieteen kritiikki*. Tampereen yliopiston jäljennepalvelu, 1992.

Viroli, Maurizio. *For Love of Country: an Essay on Patriotism and Nationalism* . Oxford, Clarendon, 1995.

Vuorinen, Marja: *Herrat, hurrit ja ryssän kätyrit – suomalaisuuden vastakuvia*. Nationalismit. Jussi Pakkasvirta & Pasi Saukkonen (toim.). WS Bookwell Oy, Porvoo 2005.

Verkkolähteet

Finlex:*Asevelvollisuuslaki*. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2007/20071438>.

Luettu 10.4.2015.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta: *Hyvä eettinen käytäntö*. <http://www.tenk.fi/fi/htk-ohje/hyva-tieteellinen-kaytanta> . Luettu 28.1.2015.

Muut lähteet

Mustonen, Aimo: *Sillanpään marssilaulu*. 1940.

LIITE 1: HAASTATTELURUNGOT

Haastattelukysymykset/ sotilaspojat ja sotaveteraanit

Perustiedot

Nimi:

Ikä ja syntymävuosi:

Palvelukseen astumisvuosi:

Sotilarvo:

Mahdollinen rintamakokemus:

Maanpuolustustahto ja maanpuolustus

1. Mitä Teidän mielestänne tarkoittaa maanpuolustustahto?
2. Mitä Teidän mielestänne tarkoittaa maanpuolustus?
3. Mitä isänmaa teidän mielestänne tarkoittaa?

Asepalvelukseen astuminen

1. Minkälaisia ajatuksia asepalvelukseen astuminen teissä herätti?
2. Koitteko asepalveluksen suorittamisen tärkeäksi? Miksi?
3. Vaikuttiko perhesuhteet tai muut sosiaaliset suhteet käsityksiinne tai asenteeseenne astuessanne asepalvelukseen? Sotilaspoikatoiminta?
4. Millaisena koitte muiden teidän kanssanne yhtä aikaa palvelukseen astuneiden alokkaiden mielialan astuessanne palvelukseen?

Palvelusaika

1. Koitteko asepalveluksen aikana, että Puolustusvoimat pyrkivät edistämään maanpuolustustahtoaanne? Jos, niin millä tavalla? Millaisissa yhteyksissä? Sotilasvala?
2. Muuttuivatko käsityksenne 1) asepalveluksesta 2) maanpuolustuksen tärkeydestä asepalveluksen aikana? Jos niin mikä siihen vaikutti?

Gradun haastatteluaineisto

Nimi:

Syntymäaika:

Syntymäpaikka:

Ammatti:

Pikkulotta / lotta

- 1. Millaisissa tehtävissä toimitte Lotta Svärd-järjestössä? Milloin? Missä?**
- 2. Minkä vuoksi osallistuitte järjestön toimintaan?**
- 3. Suhtautuminen Lotta Svärd-järjestöön?**
- 4. Koitteko Lotta Svärd-järjestön toiminnan tärkeäksi? Miksi? Millä osa-alueilla?**
- 5. Miten suhtauduitte sotaan ja sen alkamiseen? Muuttuivatko käsityksenne sodasta sen loppua kohden tai sen loputtua?**
- 6. Kuvailkaa näkemystänne ihanteellisesta lotasta? Millaisia ominaisuuksia ja luonteenpiirteitä häneen liittyy?**
- 7. Mitä Teidän mielestänne tarkoittaa maanpuolustustahto? Millaisia asioita tai tekoja siihen liittyy?**
- 8. Mitä mielestänne tarkoittaa maanpuolustus? Minkälaisia tekoja tai asioita siihen liittyy?**
- 9. Mitä teidän mielestänne tarkoitetaan isänmaalla?**

LIITE 2

Haastateltavan muistilista

- Tutkimuksen tavoitteena on selvittää ja kartoittaa maanpuolustustahdon muodostumista ja siihen liittyviä seikkoja lottien ja pikkulottien sekä sotaveteraanien ja sotilaspoikien keskuudessa. Haastatteluista saadun informaation avulla pyritään myös määrittelemään käsite maanpuolustustahto.
- Haastattelut toteutetaan haastattelurungon avulla ja ne tallennetaan sanelulaitteen avulla. Aineiston kerääminen tapahtuu heinä- elokuun 2014 aikana Hämeenlinnassa ja Forssan seudulla.
- Tutkimus ja haastattelut toteutetaan opinnäytetyötä (Pro-Gradu) varten ja työn ohjaavana opettajana toimii Turun yliopiston Suomen historian professori Kirsi Vainio-Korhonen. Työn arvioitu valmistumisajan kohta on kevät 2015.
- Jokaisella haastateltavalla on oikeus missä tahansa tutkimuksen vaiheessa ilmoittaa, ettei halua antamia tietoja käytettävän tutkimuksen tutkimusaineistona
- Haastateltavien nimet mainitaan valmiissa tutkimusjulkaisussa humanistiselle tieteelle tyypillisesti, ellei haastateltava ole tätä erikseen kieltänyt.
- Tutkija säilyttää haastattelut asianmukaisesti hallussaan. Lisäksi haastattelut voidaan arkistoida Turun yliopiston kulttuurintutkimuksen laitoksen ylläpitämään arkistoon, mutta ainoastaan, jos haastateltava antaa siihen erikseen luvan.
- Tutkija sitoutuu noudattamaan hyvää tieteellistä käytäntöä.
-

Tutkijan yhteystiedot

Lotta Saarenmaa

Suomen historian opiskelija

Turun yliopiston humanistinen tiedekunta

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

loinsa@utu.fi